

# Variatie in negatie

Een syntactische en een retorische analyse van het gebruik van enkele en tweeledige negatie in de brieven van P.C. Hooft van 1633 tot 1638 aan Joost Baek en Tesselschade Roemersdochter Visser

Irene Kramer (3767701)

Bachelor Eindwerkstuk Nederlandse Taal en Cultuur  
Universiteit Utrecht

Begeleiders: dr. F.M. Dietz en dr. J.M. van Koppen

Januari 2016



Universiteit Utrecht



## Inhoudsopgave

<b>1. INLEIDING .....</b>	<b>1</b>
1.1 INTRODUCTIE.....	1
1.2 CORPUS.....	2
1.3 ONDERZOEKSVRAAG EN METHODE .....	3
<b>2. PLAATSING IN HET ONDERZOEKSVELD.....</b>	<b>5</b>
2.1 DE JESPERSEN-CYCLUS .....	5
2.2 VAN DER HORST & VAN DER WAL .....	6
2.3 NOBELS.....	6
<b>3. DE BRIEVEN VAN HOOFT: EEN TAALKUNDIGE ANALYSE VAN DE NEGATIES .....</b>	<b>10</b>
3.1 ANALYSE VAN DE TYPEN TWEELEDIGE NEGATIE IN DE BRIEVEN.....	10
3.2 ANALYSE VAN DE TYPEN ENKELE NEGATIE IN DE BRIEVEN.....	11
3.3 HOE VAAK KOMEN DE VERSCHILLENDE NEGATIES PER CATEGORIE VOOR? .....	12
3.3.1 De resultaten van Baek en Tesselschade apart .....	12
3.3.2 De resultaten van het totaal in vergelijking met Nobels .....	13
3.4 CONCLUSIE .....	15
<b>4. LITERAIR-RETORISCHE ANALYSES .....</b>	<b>17</b>
4.1 LITERAIR KADER .....	17
4.1.1 Over P.C. Hooft .....	17
4.1.2 Over Joost Baek .....	19
4.1.3 Over Tesselschade Roemersdochter Visscher .....	19
4.2 LITERAIRE ANALYSES.....	20
4.2.1 Analyse van de brief naar Baek: kom alstublieft naar Muiden! .....	20
4.2.2 Analyse van de brief naar Tessel: Uw edel gemoed biedt u uw eigen troost. ....	25
4.3 CONCLUSIE .....	28
<b>5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE.....</b>	<b>30</b>
5.1 CONCLUSIE .....	30
5.2 DISCUSSIE .....	32
<b>6. BRONNENLIJST .....</b>	<b>33</b>
<b>7. BIJLAGES .....</b>	<b>34</b>
6.1 BIJLAGE 1 – TWEELEDIGE NEGATIES.....	34
6.2 BIJLAGE 2 – ENKELE NEGATIES .....	40
6.3 BIJLAGE 3 – AANTAL NEGATIES PER BRIEF, TWEELEDIG EN ENKEL.....	61
6.4 BIJLAGE 4 – AANTAL NEGATIES PER JAAR PER PERSOON.....	62

# 1. Inleiding

## 1.1 Introductie

In de zeventiende eeuw maakte de Nederlandse taal een aantal veranderingen door: migratie, literaire kunstgrepen en het standaardiseringsproces zorgden ervoor dat de taalkundige elementen van de ‘oude’ taal, het Middelnederlands, langzamerhand plaats moesten maken voor nieuwe manieren van opschrijven.<sup>1</sup> In deze overgangsfase bevat het Nederlands van de zeventiende eeuw zowel kenmerken van het Middelnederlands als nieuwere elementen. Het onderzoeksproject *Language Dynamics* doet onderzoek naar deze periode van verandering. Het spitst zich toe op individuele taalgebruikers en bestudeert de veranderingen binnen teksten van deze taalgebruiker: *intra-author variation*.<sup>2</sup> Dit eindwerkstuk is gebaseerd op de vraagstellingen uit het *Language Dynamics* onderzoek. Hierin wordt de *intra-author variation*, de variatie binnen de individuele taalgebruiker zelf, bestudeerd. “[Het] project onderzoekt de manier waarop deze variatie werd gestuurd door het interne taalsysteem enerzijds en de sociaal-culturele context anderzijds”.<sup>3</sup> Hiervoor analyseren de onderzoekers de variaties vanuit drie perspectieven: een kwantitatieve computationele analyse van variatie binnen en tussen taalgebruikers en genres, een kwalitatief onderzoek naar een aantal taalgebruikers die geschreven taal inzetten als communicatiemiddel en een kwalitatief onderzoek naar actieve, taal verrijkende auteurs (waar Hooft er een van is), waarbij rekening wordt gehouden met zowel externe factoren (zoals standaardisatieprocessen, de status van de auteur en lezer) als interne factoren (retoriek, stilistiek) die bijdragen aan de betekenisoverdracht van de teksten.<sup>4</sup>

Binnen dit kader valt mijn eindwerkstuk, waarin ik onderzoek doe naar het gebruik van negatie in de correspondentie van P.C. Hooft. Ik bekijk de correspondentie met zijn zwager en goede vriend Joost Baek en zijn literaire vriendin Tesselschade Roemersdochter Vissers. In het Nederlands van de zeventiende eeuw kunnen zowel enkele als tweeledige negaties worden gebruikt. In de brieven van Hooft tref ik dan ook beide negaties aan: “Dat de Prins, deezen zoomer **niet** te velde zoude gaen...”<sup>5</sup> is een enkele negatie en “T **en** magh mij **niet** heughen, zoo lang zonder brief van UE geweest te zijn” een voorbeeld van een tweeledige.<sup>6</sup>

Uit het onderzoek van Piet Paardekooper (2005) blijkt dat Hooft op 19 april 1638 is gestopt met het gebruik van de tweeledige negatie, om hierna alleen nog de enkele toe te passen.<sup>7</sup> Waarom hij dit deed, is niet bekend. Dit onderzoek spitst zich toe op de vijf jaar voordat Hooft de tweeledige negatie niet meer gebruikte. In welke omgevingen gebruikt Hooft dan nog de tweeledige negatie? Het onderzoek van J.M. van der Horst en M.J. van der Wal (1979) onderwerpt teksten uit de Middeleeuwen en uit de Vroegmoderne tijd aan een syntactische analyse. Aan de hand van verschillende teksten bepalen Van der Horst & Van der Wal in welke syntactische omgevingen de enkele en tweeledige negaties voorkomen. Zij

---

<sup>1</sup> Koppen, Marjo van en Feike Dietz. Website *Language Dynamics*: <http://languagedynamics.wp.hum.uu.nl>. Geraadpleegd op 17-02-2016.

<sup>2</sup> Koppen, Marjo van en Feike Dietz. Website *Language Dynamics*: <http://languagedynamics.wp.hum.uu.nl>. Geraadpleegd op 17-02-2016.

<sup>3</sup> Van Koppen en Dietz 31.

<sup>4</sup> Van Koppen en Dietz 9.

<sup>5</sup> Brief 624.

<sup>6</sup> Brief 629.

<sup>7</sup> Alleen op 15 maart 1644 gebruikt hij nog een keer een tweeledige negatie, in combinatie met het werkwoord ‘weten’ (Paardekooper 126).

onderscheiden een aantal typen zinnen (zie hiervoor hoofdstuk 2.2) waarin negatie kan plaatsvinden. Judith Nobels gebruikt deze typen om het *Letters as Loot* corpus, aan de hand waarvan zij haar proefschrift (*Extra*)*Ordinary Letters* heeft opgesteld, in categorieën onder te verdelen en te turven hoe vaak in een categorie de enkele of tweeledige negatie voorkomt (dit komt uitgebreider aan bod in hoofdstuk 2.3).

In dit werkstuk volg ik Nobels' voorbeeld: ik heb de negaties in de brieven van Hooft genoteerd en gecategoriseerd (zie hiervoor hoofdstuk 3). Vervolgens bestudeer ik in hoeverre mijn resultaten overeen komen met die van Nobels, met in het achterhoofd de kennis over het verschil in sociale klasse van de respectievelijke auteurs: Hooft is een literair hoogstaand auteur uit de hoogste klasse, die een uitstekend gevoel voor taal combineert met reflectie op zijn eigen gebruik ervan<sup>8</sup>, terwijl de schrijvers van de onderzochte brieven uit het *Letters as Loot* corpus (waar Nobels uit put), voornamelijk uit de middenklasse afkomstig zijn.<sup>9</sup> Hooft's doordachte en nauwkeurige taalgebruik doet vermoeden dat hij niet snel 'zomaar' een enkele of een tweeledige negatie gebruikt, maar een bewust onderscheid maakt tussen de twee.

Naast deze beschrijvende, taalkundige analyse, zal ik in dit werkstuk het onderzoek uitbreiden met twee literaire analyses. Deze analyses vullen het taalkundig onderzoek aan, doordat ze inzicht bieden in de functie van de negatie in het retorisch geheel van een tekst. Ik onderzoek de plaats waarop de negatie in de tekst staat en kijk naar de tekstuele omgeving waarin de negatie zich bevindt. Voorafgaand aan de analyses schets ik een kader van de context waarin de tekst is opgesteld en beschrijf ik de relaties tussen de auteur en de ontvangers (zie hiervoor hoofdstuk 4).

## 1.2 Corpus

Voor dit onderzoek bestudeer ik de briefwisseling van Hooft tussen 1633 en april 1638. Dit zijn de vijf jaar voordat Hooft abrupt stopt met het gebruiken van de tweeledige negatie. Ik heb hiervoor gebruik gemaakt van *De Briefwisseling van P.C. Hooft*, delen 2 en 3 door Van Tricht e.a. In dit onderzoek verwijs ik naar briefnummers: dit zijn de nummers die Van Tricht e.a. aan de brieven hebben toegekend.

Uit de periode van 1633 tot 19 april 1638 zijn, van de correspondentie van Hooft, 351 brieven overgeleverd. Hooft zelf schreef hiervan 298 brieven, waarvan maar liefst 92 naar zijn zwager en goede vriend Joost Baek. Baek maakt onderdeel uit van mijn corpus, omdat Hooft op regelmatige basis met hem correspondeerde, over familiezaken en over handelszaken. Om het corpus veelzijdiger te maken, besloot ik om er de brieven naar Tesselschade Roemersdochter Vissers in op te nemen. Hooft heeft minder contact met Tessel, maar de toon in zijn brieven aan haar is anders: Hooft speelt met woordbetekenissen, maakt grapjes en bezingt zijn vriendin als een muze.<sup>10</sup> In totaal bestudeer ik 92 brieven van Baek en 15 van Tessel, totaal dus 107 brieven.

---

<sup>8</sup> Zie bijvoorbeeld Hooft's *Waarnemingen op de Hollantsche Taal* in Zwaan 235-256. Zwaan zelf karakteriseert de *Waarnemingen* als volgt: "De waern. zijn een reeks van opmerkingen en vragen, waaraan alle compositie ontbreekt, opgekomen uit de behoefte van het oogenblik. Bepaalde kwesties laten Hooft niet los, zoodat hij er telkens op terugkomt. Een taalverschijnsel, dat hem treft, noteert hij, al of niet met een poging tot verklaring" (Zwaan 111).

<sup>9</sup> Nobels 42-3.

<sup>10</sup> Zie brief 758: Hooft bezingt Tesselschade, maar hij noemt haar hier 'Killende Penelope', die kouder is dan ijs en sneeuw, omdat ze zich zo schuw opstelt wanneer er kandidaten naar haar hand dingen. Dit doet Hooft met een knipoog en hij hoopt dat een gedichtje haar 'ijsslijk hart' kan bemurwen. Hij besluit met gelukwensen aan 'de bejaerde, en de minderjaerighe Tesselscha', waarmee hij Tesselschade zelf en dier gelijknamige dochtertje bedoelt.

Kortom, het corpus is behapbaar, maar beslaat toch een derde van het aantal brieven uit die tijd, is opgebouwd uit brieven naar zowel een mannelijke als een vrouwelijke ontvanger en bevat brieven die gevarieerd zijn, zowel qua inhoud als qua vorm.

### 1.3 Onderzoeksvraag en methode

Onderzoeksvraag: *Vragen bepaalde syntactische en literaire omstandigheden in de brieven van Hooft om het gebruik van een tweeledige negatie?*

Deelvragen:

*1. Onder welke syntactische omstandigheden gebruikt Hooft een tweeledige of een enkele negatie in zijn brieven aan Baek en Tessel?*

- *Maakt het uit of Hooft naar Baek of naar Tessel schrijft?*

Is er een verband aan te tonen tussen het voorkomen van de tweeledige negatie in de brieven van Hooft en de resultaten van Van der Horst & Van der Wal en Nobels? Met mijn vergelijking probeer ik bloot te leggen of wat Nobels concludeert over het negatiegebruik van briefschrijvers van het *Letters as Loot* corpus, die voornamelijk afkomstig zijn uit de lagere of middenklasse, ook geldt voor een literair hoogstaand auteur uit de hogere klasse, die zich meer van zijn eigen taalgebruik bewust lijkt te zijn.

Verder heb ik onderzocht of er een verschil opdook tussen de onderzoeksresultaten van de brieven naar Baek en de brieven naar Tessel, maar dat verschil bleef uit. Hierom heb ik er voor gekozen om de twee ontvangers samen te nemen in dit onderzoek, maar voor de volledigheid heb ik de twee aparte tabellen van Baek en Tesselschade opgenomen in hoofdstuk 3.3.

Doordat Nobels haar categorieën niet nader toelicht en ik dus niet weet welke negatiepartikelen zij heeft opgenomen in haar onderzoek, ga ik af op de door haar gegeven voorbeeldtabel, waarin ik de volgende negaties tegenkom:<sup>11</sup>

1. en ... niet
2. en ... geen
3. en
4. niet
5. geen
6. niet als zelfstandig naamwoord *niets*

Deze negaties heb ik opgenomen in mijn onderzoek, zie voor alle uitgewerkte negaties bijlages 1 en 2.

Om deelvraag 1 te kunnen beantwoorden, heb ik mijn corpus aan een grondige lezing onderworpen en de enkele en tweeledige negaties genoteerd. In bijlages 1 en 2 heb ik de enkele en tweeledige negaties per brief uitgewerkt. In bijlage 3 is vervolgens af te lezen hoe vaak een enkele of tweeledige negatie per brief voorkomt. De brieven zijn, per nummer, op jaar gesorteerd. Mijn hypothese luidt dat Hooft in bepaalde syntactische omgevingen vooral gebruik maakt van een bepaald type negatie.

---

<sup>11</sup> Zie tabel 6.1 in Nobels 137.

2. Zijn er letterkundige voorbeelden te vinden waarin Hooft bewust lijkt te kiezen voor een tweeledige negatie, om daar zijn punt retorisch mee te versterken?

Hooft is een literair hoogstaand auteur uit de hoogste klasse en hij combineert een uitstekend gevoel voor taal met reflectie op zijn eigen gebruik ervan. Zijn brieven gelden “in ruime kring als voorbeelden van sierlijk epistolair proza, van een voorname, bevallige en vindingrijke uitdrukkingwijze”, aldus Jeroen Jansen.<sup>12</sup> Zou de ‘vindingrijke uitdrukkingwijze’ van Hooft in dit verband ook slaan op zijn taalkundige taalbeheersing? Wellicht kiest Hooft bewust voor een enkele of tweeledige negatie, afhankelijk van het retorische doel van de tekst.

In het *Language Dynamics* onderzoeksproject wordt negatie in de brieven van Hooft als voorbeeld van een variatie in het interne taalsysteem gegeven. “De niet-benadrukte tweeledige negatie uit het Middelnederlands is in het taalsysteem van Hooft geherinterpreteerd als een benadrukte, contrastieve negatie”.<sup>13</sup>

Mijn hypothese luidt dat Hooft de tweeledige negatie inderdaad als een literair instrument inzet om bijvoorbeeld een bepaalde zinsnede mee te benadrukken. In mijn onderzoek onderwerp ik twee brieven – een aan Baek en een aan Tessel – aan een retorische analyse, waarin ik mijn vermoeden bevestigd zie. Ik focus mij in de analyses op de negaties en hun functie in de brief als retorisch geheel en de functie in de zin. Voorafgaand aan de analyses, schets ik de achtergrond waartegen Hooft, Baek en Tesselschade communiceerden. Met deze informatie in het achterhoofd, wordt de inhoud van beide geanalyseerde brieven duidelijker en kunnen we ze beter in hun context beschouwen.

---

<sup>12</sup> Jansen 121.

<sup>13</sup> Van Koppen en Dietz 7.

## 2. Plaatsing in het onderzoeksveld

In het moderne Nederlands wordt de tweeledige negatie niet meer gebruikt. Dit was wel het geval in het Middelnederlands en het Nederlands uit de Vroegmoderne Tijd. De tweeledige negatie is overgegaan in de enkele negatie in de loop der tijd, een verschijnsel dat in meerdere talen voorkomt. Otto Jespersen onderzocht dit verloop in *Negation in English and Other Languages*. In dit hoofdstuk leg ik kort uit wat de zogenaamde Jespersen-cyclus is. Daarna laat ik zien hoe de publicatie van Van der Horst & Van der Wal deze verschijnselen onderzoekt voor het Middelnederlands en het Nederlands uit de 16<sup>e</sup>- en 17<sup>e</sup> eeuw. Vervolgens geef ik een samenvatting van het relevante deel van Nobels proefschrift, waarin zij het *Letters as Loot*-corpus toetst aan de hand van de syntactische omgevingen die Van der Horst & Van der Wal onderscheiden in hun publicatie.

Ik heb, doordat ik niet over aanvullende informatie over Nobels' indeling beschikte, naar eigen inzicht de negaties in de verschillende categorieën ingedeeld. Alle individuele negaties in hun zinsverbanden zijn opgenomen in bijlage 1 (de enkele) en 2 (de tweeledige).

### 2.1 De Jespersen-cyclus

Over het algemeen volgt het Nederlands de zogenaamde Jespersen-cyclus wat betreft negatie. Jespersen omschrijft deze ontwikkeling als volgt:

The original negative adverb is first weakened, then found insufficient and therefore strengthened, generally through some additional word, and this in its turn may be felt as the negative proper and may then in course of time be subject to the same development as the original word.

Hedde H. Zeijlstra heeft geprobeerd aan te tonen dat het Nederlands een volledige cyclus heeft doorgemaakt.<sup>14</sup> In zijn onderzoek somt hij de verschillende stadia op en laat zien hoe het Nederlands zich per stadium 'gedraagt':<sup>15</sup>

Stage I	Negation is only expressed by a negative prefix en or ne on Vfin.
Stage II	Negation is expressed by a negative prefix en or ne on Vfin and an optional negative adverb nie(t).
Stage III	Negation is obligatory expressed by a negative adverb nie(t) and a negative prefix en or ne on Vfin.
Stage IV	Negation is obligatory expressed by a negative adverb nie(t) and an optional extra negative prefix en or ne on Vfin.
Stage V	Negation is only expressed by a negative adverb nie(t).

In zijn brieven van 1633 tot 1638 gebruikt Hooft zowel de enkele negatie 'en', als enkele negatie 'niet'. Ook tweeledige negaties 'en ... niet' of 'niet ... en' komen voor.

De twee publicaties in lijn waarvan ik mijn taalkundig onderzoek plaats, doen onderzoek naar de verschijnselen waar Jespersen over spreekt. Van der Horst & Van der Wal onderzoeken het Middelen- en Vroegmodern Nederlands en onderscheiden verschillende syntactische omgevingen waar enkele dan wel tweeledige negaties voorkomen. Judith Nobels maakt

---

<sup>14</sup> In een later onderzoek heeft Postma deze stelling genuanceerd en stelt hij dat er geen of nauwelijks sporen van het eerste stadium van de Jespersen-cyclus terug te vinden zijn in het Middelnederlands. Postma 80.

<sup>15</sup> Zeijlstra 184.



vervolgens gebruik van deze categorieën om hier de negaties uit haar corpus in op te splitsen. Hieronder volgt een korte uiteenzetting van beide onderzoeken.

## 2.2 Van der Horst & Van der Wal

Van der Horst & Van der Wal bestuderen de ontwikkeling van tweeledige naar enkele negatie in het Middelnederlands en het Nederlands van de 16<sup>e</sup>- en 17<sup>e</sup> eeuw. Van der Horst & Van der Wal hebben voor hun onderzoek gebruik gemaakt van “prose, poetry and plays,” aldus Nobels.<sup>16</sup>

Van der Horst & Van der Wal merken op dat in het Middelnederlands de enkele negatie zeldzaam is, maar al wel voorkomt in bepaalde syntactische omgevingen. Deze omgevingen zijn

- |   |  |
|---|--|
| 1) bijzinnen                                    | Marie zegt <b>dat ik</b> die appel <b>niet krijg</b> . |
| 2) zinnen met inversie                          | Aan jou <b>geef ik</b> die appel niet.                 |
| 3) zinnen met een lokale negatie. <sup>17</sup> | Ik lust <b>geen appels</b> .                           |
| 4) V1-zinnen:                                   | <b>Geef</b> hem niet de appel!                         |
| 5) elliptische zinnen                           | [Wil je een appel?] Ja, geef [...] maar.               |

Van der Horst & Van der Wal concluderen dat in V1 zinnen, zinnen met inversie en in bijzinnen beide types negatie kunnen voorkomen. In hoofdzinnen met de subject-V volgorde<sup>18</sup> is in het Middelnederlands altijd de tweeledige negatie aanwezig.<sup>19</sup> Van der Horst & Van der Wal besluiten met de opmerking dat in elliptische zinnen en zinnen met lokale negatie altijd enkele negatie optreedt, maar dat zij deze zinnen buiten beschouwing laten, omdat deze zinnen voor hun onderzoek niet van belang zijn. Ook nemen zij ‘niet’, wanneer het gebruikt wordt als zelfstandig naamwoord *niets*, niet op in hun onderzoek.

Over het 16<sup>e</sup>-eeuwse Nederlands merken Van der Horst & Van der Wal op dat de tweeledige negatie vaker voorkomt dan het enkele ‘niet’. De enkele negatie vinden zij in V1-zinnen, zinnen met inversie en in hoofdzinnen met de subject-V volgorde.<sup>20</sup> In de laatste twee omgevingen, echter, is de tweeledige negatie nog altijd het meest voorkomend.<sup>21</sup> Daarnaast merken Van der Horst & Van der Wal op dat de enkele negatie niet meer voorkomt in de bijzin.

Uit het onderzoek van Van der Horst & Van der Wal blijkt dat het enkele ‘niet’ in de 17<sup>e</sup> eeuw zijn opmars maakt: de enkele negatie komt nu steeds meer voor in de hoofdzin en in zinnen met inversie en is daarnaast nog steeds aanwezig in V1-zinnen.<sup>22</sup> Ook in de bijzin wint het enkele ‘niet’ aan terrein, hoewel dat het langst een omgeving is geweest waarin voornamelijk tweeledige negatie voorkwam.<sup>23</sup>

## 2.3 Nobels

In haar proefschrift uit 2013 onderwerpt Judith Nobels de brieven uit het *Letters as Loot*-corpus aan een aantal analyses. Voor mijn onderzoek heb ik haar analyse van het gebruik van

---

<sup>16</sup> Nobels 139. Welke stukken Van der Horst & Van der Wal precies bestudeerd hebben, is terug te lezen in hun uitgebreide bronvermelding (Van der Horst & Van der Wal 33-35).

<sup>17</sup> Van der Horst en Van der Wal 7-8.

<sup>18</sup> Een voorbeeld van een subject-V zin is: “Ik wil niet naar huis.” Een tweeledige negatie in deze zin zou dan worden: “Ik en wil niet naar huis.”

<sup>19</sup> Van der Horst en Van der Wal 12.

<sup>20</sup> Van der Horst en Van der Wal 14.

<sup>21</sup> Van der Horst en Van der Wal 15.

<sup>22</sup> Van der Horst en Van der Wal 15.

<sup>23</sup> Van der Horst en Van der Wal 16.

tweeledige en enkele negaties bestudeerd, met name het hoofdstuk over de syntactische omgevingen.<sup>24</sup> Het *Letters as Loot*-corpus is opgebouwd uit 595 brieven, die door 441 schrijvers zijn opgesteld.<sup>25</sup> De datering van de brieven ligt tussen 1661 en 1675.

Nobels onderscheidt in haar proefschrift dezelfde zes categorieën als Van der Horst & Van der Wal. Zij maakt wel van ‘niet’ als zelfstandig naamwoord *niets* een aparte categorie, omdat in haar corpus ‘niet’ als *niets* in combinatie met een tweeledige negatie voorkomt. Van der Horst & Van der Wal troffen geen tweeledige negatie aan in deze categorie.

Ik heb de voorbeeldtabel van Nobels in dit werkstuk opgenomen.<sup>26</sup> Hierin is te zien wat voor typen negaties Nobels onder de verschillende categorieën schaaft:

<i>Environment</i>	<b>Single</b>	<b>Bipartite</b>
<b>Main Clause</b>	<i>jck can het niet schijue</i> "I cannot write it."	<i>maer godt en heeft het soo niet gewilt</i> "But God did not want it this way."
<b>Finite verb in first position (V1)</b>	<i>weest toch nijet langer so slocht</i> "Don't be that bad any longer."	<i>ende hout u altijd van quaet geselschap ende en verkert altijt in geen herbergen bouen al</i> "And always shy bad company, and above all, never find yourself in taverns."
<b>Inversion</b>	<i>maer de toback heb jck niet connen vercoopen</i> "But the tobacco I could not sell."	<i>Soo en konde ick ul niet naerder schrijven</i> "Thus I could not write you more."
<b>Sub-clause</b>	<i>dat ul niet weet waer de reijs naertoe geleegeen is</i> "that you do not know where the journey will lead."	<i>dat het de koninck niet hebben en wil</i> "that the kind does not want it."
<b>Local</b>	<i>datter niet een schip daer mach komme</i> "that not one ship can come there."	<i>waer op ick tegenwoordigh noch niet meer als 6000 op betaelt en hebben</i> "of which to this day I have paid not more than 6000."
<b>Niet 'nothing'</b>	<i>daer is niet te winnen</i> "There is nothing to be gained."	<i>allhier en passert niet van merito</i> "Here nothing happens which is worth mentioning."

*Tabel 1: Voorbeeldtabel van de verschillende typen negaties in Nobels' onderzoek*

<sup>24</sup> Hoofdstuk 6.2.2.

<sup>25</sup> Zie voor een gedetailleerde beschrijving van het verschil tussen een *individu* en een *schrijver* Nobels, p. 21.

<sup>26</sup> Nobels 137.

Behalve met de resultaten van Van der Horst & Van der Wal, vergelijkt Nobels haar cijfers ook met de resultaten van Burrridge (1993). Nobels citeert Burrridge in haar proefschrift als volgt: “[the corpus exists of] medical treatises, recipes and herbals, [as well as] a number of religious prose works, legal documents, travelogues and private letters.”<sup>27</sup> Dit onderzoek heb ik niet gebruikt voor mijn werkstuk, ik zal me voornamelijk baseren op Nobels’ opmerkingen hierover, die betrekking hebben op haar onderzoek.

Nobels merkt een aantal verschillen op tussen haar data en de data van Van der Horst & Van der Wal en Burrridge.<sup>28</sup>

1. In Nobels’ data wordt, in tegenstelling tot de andere corpora, enkele negatie niet exclusief in hoofdzinnen en zinnen met inversie gebruikt, maar zijn er ook redelijk vaak voorbeelden te vinden van het gebruik van tweeledige negatie in hoofdzinnen en zinnen met inversie.
2. In Nobels’ data wordt tweeledige negatie wel gebruikt als de negatie lokaal is, in het corpus van Van der Horst & Van der Wal is alle lokale negatie enkel.

Nobels legt uit dat het lijkt alsof haar corpus zich in een vroeger stadium van de Jespersen cyclus bevindt, maar dat de brieven pas later in de tijd zijn opgesteld. Zij verklaart dit verschijnsel als volgt:

Van der Horst & Van der Wal mainly based their conclusions on data stemming from prose, poetry and plays (1979), and [...] Burrridge’s corpus consists of “medical treatises, recipes and herbals”, while it also includes “a number of religious prose works, legal documents, travelogues and private letters.”<sup>29</sup>

Nobels’ corpus, daarentegen, bestaat enkel uit persoonlijke brieven. Zij merkt op dat in haar brieven de tweeledige negatie nog volop aanwezig is. Dit komt, legt ze uit, doordat het taalgebruik in de brieven meer overeenkomt met de spreektaal, waarin de tweeledige negatie nog volop aanwezig was, en niet zo literair is als in een toneelstuk, een stuk proza of in andere “officiële documenten”.<sup>30</sup>

In een voetnoot legt ze uit dat de ‘private letters’ uit Burrridge’s corpus alleen uit brieven van P.C. Hooft bestaan. Ze suggereert dat Hooft’s brieven niet representatief zijn voor het genre ‘persoonlijke brieven’, doordat Hooft “gecategoriseerd kan worden onder ‘upper class’”.<sup>31</sup> Het verschil in het aantal tweeledige negaties in de verschillende corpora kan daardoor ook worden verklaard door de variatie van de sociaal-economische klassen van de brieven-schrijvers, aldus Nobels.<sup>32</sup>

In de tabel hieronder, die afkomstig is uit *(Extra)Ordinary Letters*, is de verdeling van de tweeledige en enkele negatie per categorie af te lezen:

---

<sup>27</sup> Nobels 139, verwijzing naar Burrridge, K. *Syntactic change in Germanic: aspects of language change in Germanic, with particular reference to Middle Dutch*. Amsterdam: John Benjamins, 1993. pp. 189.

<sup>28</sup> Nobels 139.

<sup>29</sup> Nobels 139.

<sup>30</sup> Nobels 139.

<sup>31</sup> Nobels 139.

<sup>32</sup> Nobels 140.

	Enkele negatie		Tweeledige negatie	
	N	%	N	%
Bijzin	466	56%	362	44%
Inversie	164	57%	124	43%
Hoofdzin	508	67%	246	33%
Niet = niets	85	77%	26	23%
Local	157	82%	35	18%
V1	120	89%	15	11%
<b>Totaal</b>	<b>1500</b>	<b>65%</b>	<b>808</b>	<b>35%</b>

*Tabel 2: resultaten Nobels*

In het volgende hoofdstuk geef ik een aantal zinnen als voorbeelden van de typen categorieën die Van der Horst & Van der Wal en Nobels onderscheiden. Ik zal ook aangeven wanneer ik geen voorbeelden van enkele of tweeledige negatie in een bepaalde categorie heb gevonden. Daarna vergelijk ik mijn onderzoeksresultaten met die van Nobels. Af en toe verwijs ik naar Van der Horst & Van der Wal, als Nobels dat ook heeft gedaan.

### 3. De brieven van Hooft: een taalkundige analyse van de negaties

In dit hoofdstuk laat ik zien in welke syntactische omgevingen de verschillende typen negaties voor kunnen komen. Ik neem zinnen uit het corpus op en voorzie ze van een leesbare vertaling in het modern Nederlands. In paragraaf 3.1 laat ik zien dat Hooft de tweeledige negatie in vrijwel alle syntactische omgevingen kan gebruiken, behalve in een V1-zin. In paragraaf 3.2 doe ik hetzelfde voor de enkele negaties. Hooft gebruikt de enkele negatie in alle syntactische omgevingen.

#### 3.1 Analyse van de typen tweeledige negatie in de brieven

In de introductie gaf ik reeds een voorbeeld van tweeledige negatie:

1. 'T **en** magh mij **niet** heughen, zoo lang zonder brief van UE geweest te zijn.

Ik kan me niet herinneren dat ik zo lang geen brief van U heb ontvangen.

Deze zin bevat een tweeledige negatie (en ... niet) in de hoofdzin met subject-V volgorde. De zinnen hierna bevatten allen een tweeledige negatie (ofwel en ... niet ofwel en ... geen) en behoren tot verschillende categorieën. De briefnummers staan steeds tussen haakjes aan het eind van de zinnen.

2. Ik, nu, **en** heb **geen**' Adelaers ooghen, om tegen zulk een licht op, late staen daer door heen te kijken (778).

Ik heb geen Adelaarsogen om tegen zo'n licht op te kijken, laat staan er doorheen.

In voorbeeld (2) bevindt de negatie zich eveneens in de hoofdzin, maar de negatie is hier *local*. Van der Horst & Van der Wal omschrijven lokale negatie als "zinnen waarin het bereik van de ontkenning niet het Vf is (c.q. de zin of de propositie), maar een of ander zinsdeel, een woord of woordgroep."<sup>33</sup> In deze zin ontkent de negatie alleen de woordgroep 'Adelaers ooghen' en niet 'hebben'.

3. Maer mij verwondert grootelijx dat UE mij **niet** altoos daer af **en** schrijft (643).

Maar het verwondert mij ten zeerste dat U mij niet af en toe schrijft.

4. Zoo UE ons **geene en** zeindt van haere vruchten, lichtlijc dat wij die, zelf komen haelen (594).

Als U ons niet een van uw vruchten stuurt, komen wij die waarschijnlijk zelf halen.

5. Ik dacht dat Crommetjen quaedt was, al **en** wjst hij **niet** waerom (580).

Ik dacht dat [Allard Crombalch] kwaad was, al wist hij niet waarom.

---

<sup>33</sup> Van der Horst & Van der Wal 8.

6. Daer nae heeft men hem [d' Overste Walstein] weder aengenomen, ende hij zich niet beweghen laeten, dan door voorwaarden, zeidt *de Sweedsche soldaet*, die **niet** min en moghten, dan zijnen meester in de krop steken (603).

Daarna heeft men [de Overste Walstein] weer aangenomen, maar hij liet dit alleen gebeuren onder bepaalde voorwaarden, die niets minder te betekenen hadden dan dat hij zijn meester in de hals mocht steken, zei de Zweedse soldaat.

Lokale negatie komt ook voor in de bijzin: voorbeeld (4) is een bijzin met een *local* tweeledige negatie ('van haere vruchten' staat in het bereik van 'geene'). Voorbeeld (3) is een bijzin met tweeledige negatie zonder bijzonderheden. In het onderzoek van Nobels wordt geen onderscheid gemaakt tussen lokale negatie in de hoofd- of bijzin. Ik vermoed dat zij alle lokale negatie samen genomen heeft onder de categorie 'local'. Ik zal hetzelfde doen in mijn onderzoek. Tot slot zien we in voorbeeld (5) inversie in combinatie met een tweeledige negatie optreden en als laatste bevat voorbeeld (6) een tweeledige negatie in de bijzin, waarbij 'niet' als het zelfstandig naamwoord *niets* wordt gebruikt. In mijn corpus heb ik geen voorbeelden gevonden van tweeledige negatie in een V1-zin.

### 3.2 Analyse van de typen enkele negatie in de brieven

De volgende zes zinnen zijn voorbeelden van enkele negatie in de hoofdzin (1) en bijzin (2), zinnen die enkele negatie in combinatie met inversie bevatten (3), lokale enkele negatie (4), V1-zinnen met enkele negatie (5) en enkele negatie met 'niet' als *niets* (6).

1. Maer wat wij zoeken, 't is 'er **niet**, oft het moet onzichtbaer gaen (587).

Maer wat wij zoeken is er niet, tenzij het onzichtbaar is.

2. Ende om dat de Schippers daer **niet** marren willen, zoo gaat het brengloon 2 stujvers hier nevens (650).

En omdat de schippers daar niet willen wachten, hierbij het brengloon van 2 stuivers.

3. Anders ben ik zoo Geus **niet**, dat een verzoek te min bij mij geldt, om dat het door voorbede van een' lieve vrouw gedaen wort (778).

[Hoofd legt uit dat zijn kinderen ziek zijn en dat ze niet op visite kunnen komen bij Tesselschade]. Normaal gesproken ben ik niet zo anti-katholiek, dat een verzoek te minderwaardig voor mij is, omdat het door een lieve vrouw wordt gedaan.

4. Mujden (ach arme!) is **geen** petit Paris meer (780).

Muiden is (helaas!) geen klein Parijs meer.

5. Hoort UE van den krijgh **niet**; wij veel min (824).

U hoort niets van de oorlog, maar wij nog veel minder!

6. Dies hebbe **niet**, dan UE te danken voor de vlijt door s<sup>r</sup> Verkindert gedaen bij den rentm<sup>r</sup> (665).

Daarom heb ik niets anders [te schrijven] dan U te bedanken voor de inspanning die meneer Verkindert bij de rentmeester gedaan heeft.

In mijn onderzoek heb ik de enkele negaties die bestaan uit ‘niet’, ‘geen’ of ‘en’. Een enkel ‘en’ komt alleen voor bij de zogenaamde balansschikking. Hierbij scharnieren twee zinsdelen om het woordje ‘oft’ (in modern Nederlands ‘of’) en volgt een enkel ‘en’. In het modern Nederlands gebruiken we de balansschikking nog steeds, bijvoorbeeld in de zin “Je hebt amper gebeld, of Koos staat al voor je neus”. Zie voor een voorbeeld uit de brieven van Hooft de volgende zin:

Zoo en zoud’ het noch ’t eerst niet zijn, dat de Franchojs pais met Spanjen gemaakt had, zonder dien zoo stips t’onderhouden, oft hij en bood zijn vijanden wel wakkerlijk behulpsaeme handt (850).

Het was dus niet voor het eerst dat de Fransoos vrede met Spanje had gesloten, zonder zich daar zo letterlijk aan te houden, of hij bood zijn vijanden alweer enthousiast zijn hulp aan.

De tweede negatie “oft hij en bood” heb ik onder de enkele negatie in de hoofdzin geschaard.<sup>34</sup> De eerste negatie “zoo en zoud’ het noch ’t eerst niet zijn” is uiteraard genoteerd als tweeledige negatie met inversie.

### **3.3 Hoe vaak komen de verschillende negaties per categorie voor?**

In deze paragraaf zal ik mijn data vergelijken met die van Van der Horst & Van der Wal en Nobels. Ik heb eenzelfde tabel gemaakt als Nobels, zodat mijn resultaten makkelijk te vergelijken zijn met die van haar.

#### **3.3.1 De resultaten van Baek en Tesselschade apart**

Zoals ik in hoofdstuk 1.3 reeds aankondigde, verwachtte ik in eerste instantie een verschil in negatiegebruik aan te treffen in de brieven naar Baek (tabel 3) en de brieven naar Tessel (tabel 4). In de tabellen hieronder is te zien dat de resultaten, door het grote verschil in aantal negaties, lastig met elkaar te vergelijken zijn. Daarom heb ik besloten om de cijfers samen te nemen. De gezamenlijke cijfers staan in tabel 6.

---

<sup>34</sup> Gestel e.a. kennen de volgende eigenschappen toe aan de balansschikking:

- 1) De beide gedeelten scharnieren rond het verbindingswoord *of*.
- 2) De aanwezigheid van een negatie-element of een woord met negatieve betekenis in het eerste gedeelte is een onmisbaar bestanddeel.
- 3) De onderlinge volgorde van de twee deelzinnen is niet omkeerbaar.
- 4) Geen van de twee constituerende deelzinnen is bijzin in de andere; de een is geen zinsdeel van de andere en ze hebben alle twee de hoofdzinsvolgorde, maar er is ook geen sprake van nevenschikking. Op de een of andere manier houden de beide gedeelten elkaar in evenwicht. (Gestel e.a. 4.5)

	Enkele negatie		Tweeledige negatie		totaal
	N	%	N	%	
Bijzin	62	83%	13	17%	75
Inversie	19	86%	3	14%	22
Hoofdzin	42	74%	15	26%	57
Niet = niets	3	60%	2	40%	5
Local	73	95%	4	5%	77
V1	3	100%	0	0%	3
<b>Totaal</b>	<b>202</b>	<b>85%</b>	<b>37</b>	<b>15%</b>	<b>239</b>

Tabel 3: Resultaten van de brieven naar Baek

	Enkele negatie		Tweeledige negatie		totaal
	N	%	N	%	
Bijzin	7	88%	1	12%	8
Inversie	3	43%	4	57%	7
Hoofdzin	8	80%	2	20%	10
Niet = niets	1	100	0	0	1
Local	7	78%	2	22%	9
V1	1	100	0	0	1
<b>Totaal</b>	<b>27</b>	<b>79%</b>	<b>9</b>	<b>21%</b>	<b>33</b>

Tabel 4: Resultaten van de brieven naar Tessel

### 3.3.2 De resultaten van het totaal in vergelijking met Nobels

Mijn corpus bestaat uit 107 brieven die in de periode van januari 1633 tot 19 april 1639 zijn geschreven. Dit aantal is ongeveer 20 procent van het aantal brieven dat Nobels heeft bestudeerd (zij bestudeerde er 545).<sup>35</sup> Het totaal aantal negaties in Hoofts brieven bedraagt 273. Dit is ongeveer 12% van het totaal aantal negaties in de *Letters as Loot* brieven (die in totaal 2308 negaties bevatten).

15 van Hoofts brieven bevatten helemaal geen negaties. Ik heb geen gegevens over Nobels' brieven waaruit blijkt dat *alle* door haar bestudeerde brieven negaties (tweeledig en/of enkel) bevatten. Het is dus niet duidelijk of zij ook brieven zonder negaties heeft aangetroffen of heeft gebruikt bij haar onderzoek.

Hieronder heb ik de tabel met Nobels' resultaten nogmaals opgenomen en de tabel met mijn resultaten eronder geplaatst. In tabel 6 heb ik ook een kolom 'totaal' opgenomen, om de leesbaarheid te vergemakkelijken. Hooft gebruikt bijvoorbeeld 69 keer een enkele negatie in een bijzin, van de in totaal 83 keer dat hij een negatie in de bijzin gebruikt. Dit betekent dat hij in 83% van de gevallen in de bijzin een enkele negatie gebruikt. Ik miste deze informatie in Nobels' tabel.

<sup>35</sup> Nobels 138.



	Enkele negatie		Tweeledige negatie	
	N	%	N	%
Bijzin	466	56%	362	44%
Inversie	164	57%	124	43%
Hoofdzin	508	67%	246	33%
Niet = niets	85	77%	26	23%
Local	157	82%	35	18%
V1	120	89%	15	11%
<b>Totaal</b>	<b>1500</b>	<b>65%</b>	<b>808</b>	<b>35%</b>

Tabel 5: Resultaten Nobels (nogmaals)

	Enkele negatie		Tweeledige negatie		Totaal
	N	%	N	%	
Bijzin	69	83%	14	17%	83
Inversie	22	76%	7	24%	29
Hoofdzin	50	74%	17	26%	67
Niet = niets	4	67%	2	33%	6
Local	80	93%	6	7%	86
V1	4	100%	0	0%	4
	<b>229</b>	<b>83%</b>	<b>46</b>	<b>17%</b>	<b>274</b>

Tabel 6: Resultaten van de brieven van Hooft

Het totaal aantal tweeledige negaties is in mijn corpus procentueel bijna 20% lager dan in het corpus van Nobels. Dit komt vooral door de veel lagere percentages in de categorieën ‘bijzin’, ‘inversie’ en ‘local’. In mijn corpus is de negatie in de bijzin in 17% van de gevallen tweeledig, tegenover 44% in het geval van de *Letters as Loot* brieven. Voor ‘inversie’ is dit 24% tegenover 43% van Nobels en voor ‘local’ 7% tegenover 18%.

Nobels merkt op dat in V1 zinnen, bijna 90% van de negaties enkel was.<sup>36</sup> Mijn cijfers komen overeen met Nobels’ bevindingen: ik heb niet één V1-zin gevonden waarin de negatie tweeledig was.

Nobels merkt op dat in haar corpus de tweeledige negatie nog redelijk vaak werd gebruikt in zinnen met inversie en hoofdzinnen, in tegenstelling tot de corpora van Van der Horst & Van der Wal en Burrige. Wederom bevestigen mijn cijfers de hare: in respectievelijk 24% en 26% van de gevallen treedt tweeledige negatie op in een zin met inversie en in een hoofdzin. Dit is weliswaar niet zo vaak als in het corpus van Nobels, maar dat deze typen tweeledige negatie in een kwart van de gevallen voorkomen, laat wel zien dat het geen zeldzame verschijnselen zijn.

Mijn cijfers wijzen uit dat Hooft de tweeledige negatie vaker in de hoofdzin dan in de bijzin gebruikt (26% tegenover 17%). In de resultaten van Nobels zien we dat de schrijvers van haar corpus de tweeledige negatie juist vaker in de bijzin toepassen (44% in de bijzin, 33% in de hoofdzin).

Het *Letters as Loot* corpus bevat lokale negaties die tweeledig zijn (18%). Het corpus van Van der Horst & Van der Wal bevat niet één tweeledige lokale negatie. Hoewel in mijn corpus het procentuele aantal tweeledige lokale negaties veel lager is dan in de *Letters as Loot* brieven (respectievelijk 7% tegenover 18%), bestaán ze wel in mijn corpus. Dit is opvallend, omdat uit het onderzoek van Van der Horst & Van der Wal blijkt dat de lokale negatie in het

<sup>36</sup> Nobels 138.

Middel Nederlands alleen nog met een enkele negatie voor kon komen.<sup>37</sup> Zij laten lokale negatie voor het 16<sup>e</sup>- en 17<sup>e</sup>-eeuwse Nederlands geheel buiten beschouwing.<sup>38</sup> In vijf van de door mij onderzochte brieven, echter, gebruikt Hooft in deze periode wel een tweeledige lokale negatie!<sup>39</sup>

Tot slot blijkt uit mijn cijfers dat Hoofts gebruik van de tweeledige negatie jaarlijks afneemt (zie bijlage 4). Hierbij moet ik opmerken dat Hooft noch in 1637 noch in 1638 een brief naar Tesselschade geschreven heeft.

### 3.4 Conclusie

Van der Horst & Van der Wal concludeerden dat in de 16<sup>e</sup> eeuw de tweeledige negatie vaker voorkwam dan een enkele negatie. In de bijzin werd alleen de tweeledige negatie gebruikt. De enkele negatie troffen zij aan in V1-zinnen, zinnen met inversie en in hoofdzinnen met de subject-V volgorde. In de 17<sup>e</sup> eeuw zien Van der Horst & Van der Wal een algemene toename van het aantal enkele negaties. In de bijzin werd het langst de tweeledige negatie gebruikt en kwam de enkele negatie het minst voor.

Ook de resultaten van Nobels laten zien dat de tweeledige negatie het meest werd gebruikt in de bijzin (in de 17<sup>e</sup> eeuw). Mijn resultaten, echter, laten zien dat Hooft vaker de tweeledige negatie in de hoofdzin dan in de bijzin gebruikte.

Nobels benadrukt het 'orale karakter' van de brieven uit het *Letters as Loot* corpus: de brieven staan dicht bij de spreektaal en bevatten – doordat in de spreektaal de tweeledige negatie langer werd gebruikt dan in geschreven taal – daarom nog redelijk veel tweeledige negaties, ook al zijn ze pas aan het eind van de 17<sup>e</sup> eeuw opgesteld. Hooft maakt over het algemeen minder gebruik van de tweeledige negatie, maar we zien wel dat hij in bijna elke categorie in staat is om een tweeledige negatie toe te passen. Ik heb in totaal slechts vier V1-zinnen met negatie aangetroffen. Hierin was de negatie steeds een enkele. De resultaten van Nobels laten zien dat de schrijvers van haar corpus ook vaker een enkele negatie gebruikten in een V1 zin: de tweeledige negatie komt slechts in 11% van het aantal negaties in V1-zinnen voor.

Deelvraag 1 luidde:

*Onder welke syntactische omstandigheden gebruikt Hooft een tweeledige of een enkele negatie in zijn brieven aan Baek en Tessel?*

- *Maakt het uit of Hooft naar Baek of naar Tessel schrijft?*

Het antwoord op de deelvraag luidt: Hooft gebruikt, onder alle syntactische omstandigheden, het meest de enkele negatie. Hij is daarnaast in staat om de tweeledige negatie in bijna alle omstandigheden toe te passen, met als enige uitzondering V1-zinnen, waarvan ik geen voorbeelden heb aangetroffen in mijn corpus. In eerste instantie ziet het ernaar uit dat de percentages voor Tesselschade en Baek voor 'bijzin', 'hoofdzin' en 'V1' (vrijwel) gelijk zijn en dat Hooft naar Tessel vaker een tweeledige negatie gebruikt in de categorieën 'inversie' en 'local' en dat hij naar Baek vaker een tweeledige negatie gebruikt in de categorie 'niet als niets'. Doordat echter het verschil in aantal brieven zo groot is, het lastig om hier conclusies aan te verbinden. Voor een nauwkeuriger onderzoek is meer materiaal (met name correspondentie met Tesselschade) nodig.

---

<sup>37</sup> Van der Horst & Van der Wal 11.

<sup>38</sup> Van der Horst & Van der Wal 14.

<sup>39</sup> Namelijk in brieven 594, 778, 576, 597 en 726.

Tot zover heb ik niet kunnen aantonen dat Hooft in het bijzonder in bepaalde syntactische omgevingen vooral gebruik maakt van een bepaald type negatie. Daarom vul ik in het volgende hoofdstuk mijn bevindingen over Hoofts negatiegebruik aan met een literair-retorische analyse. Hierin zal ik bestuderen of Hooft de negatie bewust inzet om zijn punt retorisch mee te versterken. Aan de hand van mijn bevindingen zullen we meer kunnen zeggen over de functie van de negatie binnen een tekst.

## 4. Literair-retorische analyses

In dit hoofdstuk onderwerp ik twee brieven – een naar Baek en een naar Tesselschade – aan een letterkundige analyse. Met mijn analyse breid ik de klassieke retorische methode uit: niet alleen de opbouw en inhoud van de brief komen aan bod, maar ik richt me op een specifiek taalkundig verschijnsel en bestudeer hoe dit verschijnsel een functie lijkt te hebben binnen de brief. Deze interdisciplinaire manier van analyseren biedt wellicht meer duidelijkheid over Hoofts negatiegebruik in de vijf jaar voor zijn abrupte stoppen dan de taalkundige analyse in het vorige hoofdstuk.

Ik bestudeer de brief in zijn algemeen: welke boodschap wil de brief overbrengen en welke literaire middelen wendt Hooft aan om de boodschap over te brengen en zijn doel te bereiken? De brief aan Baek moet de lezer overhalen om op visite te komen op het Muiderslot. Hooft heeft zijn brief volgens de leer van de klassieke retorica, waarbij de auteur met behulp van *pathos*, *logos* en *ethos* zijn punt overbrengt, opgesteld. In mijn analyse laat ik zien dat het gedeelte waarin Hooft op de *pathos* inspeelt, is opgebouwd uit hyperbolen en metaforen. In deze omgeving vinden we de enige tweeledige negatie van de brief, die versterkt lijkt te worden door de ‘omarmende’ hyperbolen.

De brief naar Tessel is van een heel andere aard: hierin betuigt Hooft haar zijn oprechte deelneming met het verlies van haar man en dochtertje. Tesselschade had Hooft, toen Christina van Erp was overleden, ook door middel van een brief proberen te troosten. Zij verwees hierin naar de klassieke Stoïcijnse filosofen en Hooft benadrukt nu in deze brief dat al zijn moeite nu verspeeld is: hij zal nooit zo’n bewonderenswaardige brief op kunnen stellen, laat staan dat hij Tessel iets kan bijbrengen over het omgaan met verdriet – en emoties in het algemeen. In de brief vergelijkt Hooft zichzelf met Tessel, waarbij hij er bekaaid vanaf komt en Tessel als lichtend voorbeeld wordt gepresenteerd. De enige tweeledige negatie staat aan het eind van de brief, waarin hij een situatie lijkt te ontkennen die echt *nooit* zou kunnen plaatsvinden, namelijk dat Gods genade Tessel niet ten deel zal vallen.

### 4.1 Literair kader

Voordat ik kan beginnen met analyseren, schets ik het kader waarin de correspondentie tussen Hooft en zijn respondenten heeft plaatsgevonden. Hiervoor geef ik ten eerste een korte samenvatting van het relevante deel van Hoofts leven, daarna zal ik uiteenzetten hoe Baeks relatie met Hooft tot stand is gekomen en is blijven bestaan en als laatste licht ik de vriendschap tussen Tesselschade en Hooft toe.

#### 4.1.1 Over P.C. Hooft

Voor deze uiteenzetting over de voor dit onderzoek relevante aspecten van Hooft’s leven, heb ik gebruik gemaakt van *P.C. Hooft*, de biografie over Hooft, door H.W. Van Tricht en het nawoord in J. Koppenols *P.C. Hooft: liederen en gedichten*.

Pieter Corneliszoon Hooft werd geboren op 16 maart 1581 te Amsterdam als zoon van Cornelis Pietersz. Hooft en Anna Blaeu. Het gezin behoorde tot de hogere sociaal-economische klasse: vader Cornelis Pietersz. Hooft stamde af van een rijke familie van kooplieden en was burgemeester van Amsterdam.<sup>40</sup> Van Tricht merkt op dat P.C. Hooft als jongen al gek was op lezen en door beide ouders (vooral door zijn vader) werd onderwezen.<sup>41</sup> De jonge koopmanszoon dichtte al toen hij nog op school zat en ook daarna bleef hij de liefde

---

<sup>40</sup> Koppenol 108.

<sup>41</sup> Van Tricht 9.

voor “de studie van de literatuur, filosofie en geschiedenis, de dichtkunst en de meisjes” houden.<sup>42</sup>

Een van deze meisjes was Ida Quekels. Hooft bewonderde Ida zo sterk, dat hij deze bewondering verwerkte in een toneelstuk, *Granida*. Vaak wordt gedacht dat de naam van het stuk is een toespeeling op de hare: Gran-Ida. Hoewel Hooft erg zijn best gedaan heeft om Ida met zijn schrijfkunst, ook in brieven, te imponeren en over te halen om met hem af te spreken, trouwt zij uiteindelijk met zijn neef. Zijn gedicht *Bruiloftsang op het huwelijck van Willem Janszoon Hooft en Ida Cornelis Quekels* is een licht spottende versie van een ‘echte’ bruiloftsang, waarin hij tegelijkertijd Ida bezingt en zijn (wellicht wat overdreven) jaloerse gevoelens jegens de bruidegom verwerkt.<sup>43</sup> Hooft spreekt al zijn retorische vermogens aan in dit gedicht. Dit doet hij ook in veel van zijn brieven: zo probeert hij Joost Baek over te halen om op visite te komen op het Muiderslot (deze brief heb ik opgenomen in mijn analyse) en spoort hij Tesselschade herhaaldelijk aan om zich na haar huwelijk weer op het dichten te storten.<sup>44</sup>

Hooft ondertekent zijn brieven altijd met de plaats waarin hij ze heeft opgesteld. Hij vertoeft ’s winters te Amsterdam en ’s zomers te Muiden, waar hij in 1609 als drost van Muiden en baljuw van Gooiland wordt aangesteld.<sup>45</sup> Vanuit het ‘Toorentjen’ van het Muiderslot mag Hooft graag schrijven. In de winter is het Muiderslot echter een te koude verblijfplaats voor de families Hooft en daarom verblijven ze liever aan de Geldersekade te Amsterdam.<sup>46</sup>

Van 1610 tot 1624 was Hooft getrouwd met Christina van Erp. Via haar leert Hooft Joost Baek kennen, met wie hij zorgvuldig briefcontact onderhoudt. Christina was geen lang leven beschoren: zij overleed op 32-jarige leeftijd op 6 juni 1624. In de veertien jaar van hun huwelijk werden vier kinderen geboren, waarvan drie op jonge leeftijd overleden (Geertruid na 4 weken, Aernout op 2-jarige leeftijd en Aernout II op 3-jarige leeftijd) en de oudste, Cornelis, niet ouder werd dan twaalf jaar.<sup>47</sup> In een prachtige brief betuigt Tessel Hooft van haar innige deelneming met zijn verlies, een gebaar dat Hooft (weliswaar pas na een paar weken) haar ook doet toekomen wanneer Allard Crombalch en Taddea (Tesselschade’s man en dochtertje) komen te overlijden. Deze brief heb ik opgenomen in mijn analyse.

Na een weduwnaarschap van drie jaar, maakt Hooft kennis met weduwe Eleonora Hellemans. De zomermaanden van 1627 wijdt Hooft aan het opstellen van brieven aan haar adres, waarin hij haar om haar hand smeekt en haar ervan probeert te overtuigen dat ze hem feitelijk al heeft beloofd om met hem in het huwelijk te treden. De brief van 27 augustus 1627 (brief 264) lijkt de brief te zijn die haar heeft weten over te halen: Van Tricht e.a. vermoeden dat Hooft op 7 september “in het bezit van haar jawoord [was].”<sup>48</sup> Wederom heeft Hooft geprobeerd (en is hij er deze keer wel in geslaagd) om iemand naar zijn wil te doen buigen via een literair gepolijste brief.

---

<sup>42</sup> Koppenol 109.

<sup>43</sup> Zo noemt Hooft haar de ‘Avontstar’ (r. 19), bezingt hij haar mooie gelaat (r. 22), prachtige postuur (r. 23) en prijst hij haar ‘Eedele manieren’ (r. 23). Het voert te ver om een complete analyse van het gedicht te geven, maar Hooft maakt duidelijk dat hij de bruidegom benijdt, omdat die met zo’n prachtige vrouw mag trouwen, waarna hij vervalt in een aantal kokette strofen waarin hij hun bruiloftsnacht beschrijft. Zie Hooft, P.C. “Bruiloftsang op het huwelijck van Willem Janszoon Hooft en Ida Cornelis Quekels.” In: *Gedichten Deel 1*. Eds. P. Leendertz Wz en F.A. Stoett. Amsterdam: P.N. Van Kampen & Zoon, 1899. pp. 43-44.

<sup>44</sup> Dit doet hij bijvoorbeeld in *Op het negende verjaren van de bruiloftsdag van Tesselscha Visscher en Allard Crombalch*, een gedicht aan Tessel en haar echtgenoot Allard Crombalch. Koppenol 74-75.

<sup>45</sup> Leendertsz 72.

<sup>46</sup> Koppenol 110.

<sup>47</sup> Van Tricht 271.

<sup>48</sup> Van Tricht e.a. 631.

Naast poëzie, heeft Hooft de *Nederlandsche Historiën* opgesteld: een groot historisch werk in proza. Met dit werk is hij vanaf 1628 tot en met 1642<sup>49</sup> bezig geweest en in zijn correspondentie met Joost Baek laat Hooft zo nu en dan iets vallen over de voortgang: “Ik heb nu reeds een goet deel Historie, op deze wijze geschrabbelt,” merkt hij, op 10 december 1635, op.<sup>50</sup> Een klein jaar later is hij al een stuk verder: “Hebbe nu de neghen boeken bij een : ende ’t tiende is onder den Heere van den Honaerdt.”<sup>51</sup> In de volgende paragraaf zal ik toelichten wie Joost Baek was en waar hij nog meer met Hooft over correspondeerde.

#### 4.1.2 Over Joost Baek

Joost Baek was Hoofts zwager via de zus van Christina van Erp. Na haar overlijden, blijft Hooft in goed contact met zijn zwager: van de door mij bestudeerde brieven schreef hij er in 4,5 jaar wel 92 naar Baek. De inhoud van de brieven varieert van correspondentie over Hoofts werken (de *Historiën*, zijn Tacitus-vertaling<sup>52</sup>), tot de algemene nieuwsberichten van die tijd en tot Hoofts constante verlangen om bezoek over de vloer te hebben in het Muiderslot – hij nodigt Baek en zijn familie dan ook regelmatig uit om hem, Eleonora en de kinderen, te komen vergezellen. Daarnaast delen Baek en Hooft een voorliefde voor goede wijn en Baek stuurt Hooft zo nu en dan een vers tonnetje, waar Hooft zich dan positief (“de wijn mondt ons wonder wel,”<sup>53</sup>) of minder enthousiast over uit laat: “de Fransche wijn, gezonden van Bosman, op U.E. aenmaning, is goetd, maer zeer stijf.”<sup>54</sup>

Baek is niet alleen goed in het uitzoeken van goede wijn, hij is als verkoper “een geslepen onderhandelaar”<sup>55</sup> geworden. Het is dus niet gek dat Hooft hem om hulp vraagt wanneer hij een stuk land wil kopen, ruitelijk toegevend dat “[deze] zaak [hem] wel vreemdt van [zijne] zinlijkheit en oeffening [is].”<sup>56</sup>

De brieven naar Baek zijn informele brieven tussen goede vrienden, met daarin verzoeken, mededelingen, afspraken en grapjes. Hooft maakte graag grapjes, niet alleen naar Baek, maar ook naar Tesselschade. In de volgende paragraaf is te lezen wie Tesselschade was en op welke toon Hooft in zijn brieven naar haar schreef.

#### 4.1.3 Over Tesselschade Roemersdochter Visscher

Tesselschade en haar oudere zus Anna zijn de dochters van Roemer Visscher, de beroemde emblemata-kunstenaar. Tessel en haar zus waren al een lange tijd bevriend met de familie Hooft-Van Erp. Hoewel Hooft Tesselscha niet zo vaak schrijft als Baek – slechts 15 keer in de onderzochte 4,5 jaar – mogen de brieven aan haar niet als minderwaardig worden afgedaan. Hooft heeft aan Tesselschade een vrolijke en poëtische penvriendin en ze is een graag geziene gast in het Muiderslot, met name omdat zij zo goed kon zingen. Louis Peter Grijp denkt dat Hooft Tessels zangkunsten zelfs gebruikte om andere gasten mee naar het Muiderslot te lokken!<sup>57</sup> In de brief aan Baek, die ik analyseer in het volgende hoofdstuk, bevinden Tessel en haar vriendin Francisca Duarte, waarmee zij graag mocht zingen, zich al

---

<sup>49</sup> Toen kwamen deel I-XX uit.

<sup>50</sup> Brief 733.

<sup>51</sup> Brief 843, 19 oktober 1636.

<sup>52</sup> De Tacitus-vertaling maakt Hooft voor Baek, die geen Latijn kan. De vertaling is voltooid in 1636. In brief 711 aan Baek sluit Hooft een stuk van de vertaling bij.

<sup>53</sup> Brief 782.

<sup>54</sup> Brief 839.

<sup>55</sup> Van Tricht 133.

<sup>56</sup> Brief 652.

<sup>57</sup> Grijp 16.

op het Muiderslot en gebruikt Hooft hen als emotioneel ‘chantage-materiaal’ om Baek over te halen zich naar het Muiderslot te begeven.

In de bloemlezing van Koppenol is een aantal gedichtjes tussen Hooft en zijn literaire vrienden opgenomen. Deze gedichtjes bevatten een licht spottende toon “waarbij het niet om de spot zelf gaat, maar om de inventiviteit waarmee die wordt verpakt,” aldus Koppenol.<sup>58</sup> Deze licht spottende, guitige toon is ook in de brieven naar Tessel te bespeuren. Zo roept Hooft uit dat hij zó verrukt is dat Tesselschade weer dicht, dat hij “dronken van de geur uwer dichten [wordt], al en rijk[t] [hij] ze maer ujt het papier.”<sup>59</sup> In een andere brief schrijft Hooft dat Tessel haar schoenen is vergeten, waarop hij de hoop uitspreekt dat zij ook haar “hart hier in eenighen kamerhoek zal vergeeten zijn.”<sup>60</sup>

Helaas wordt ook Tesselschade niet door het noodlot gespaard: zij verliest haar echtgenoot en dochtertje op 28 mei 1634. Hoe schrijnend is het dat Hooft op diezelfde dag een brief naar Tessel schrijft, waarin hij klaagt al een tijd niets meer van haar gehoord te hebben en die brief op de volgende manier begint: “Tesseltjen, leef je noch?” Het slechte nieuws zal hem daarna wel spoedig bereikt hebben. Pas twee weken later (15 juni) laat Hooft weer wat horen: hij condoleert Tessel en belooft haar om langs te komen. Deze brief analyseer ik in zijn geheel in het volgende hoofdstuk. De toon in de brief is niet guitig of licht spottend, Hooft heeft juist geprobeerd om zijn onvoorwaardelijke bewondering voor Tessels wijsheid en dapperheid uit te spreken. In het volgende hoofdstuk wordt in de analyse duidelijk hoe hij dit doet.

## 4.2 Literaire analyses

Ik begin mijn analyses met een aantal aantekeningen, waarin ik een paar woorden heb toegelicht, soms aan de hand van de Geïntegreerde Taal Bank (GTB), soms aan de hand van de aantekeningen van de editor. De bestudeerde brieven zijn respectievelijk brief 586 en brief 637.

### 4.2.1 Analyse van de brief naar Baek: kom alstublieft naar Muiden!

#### 4.2.1.1 Aantekeningen bij de brief

r. 6: *henlujden*: bedoeld worden de ‘vrunden van Alkmaer’: Tesselschade, Francisca Duarte en hun echtgenoten (zie brief 584, waarin Hooft aan Baek vertelt dat hij op 18 of 19 juli deze dames verwacht).

r. 6-7: *oorgerechten*: de GTB geeft dit als citaat bij Hooft. De editor vertaalt dit met ‘muziek, voordracht’ (gerechten voor het oor).

r. 7: *tafelsier*: het tafelporselein (borden etc).

r. 12: *als nu*: de editor geeft als vertaling ‘maar toen’.

r. 15: *slaeghd’ het wel*: de editor geeft als vertaling ‘het kwam goed uit’.<sup>61</sup>

r. 16: *onverziends*: onverwachts.

r. 17: *want zoo ’t geschiedt waer*: de editor merkt op: ‘dit gebeurde die avond of de volgende dag toch, zonder de gevreesde gevolgen.’

r. 22: *onschult*: verontschuldiging.

r. 26: *de Musen*: Tesselschade en Francisca Duarte (zie vert. ed.)

r. 30: *leedigh staan*: in de gelegenheid zijn (GTB)

r. 31: *zonder ujtneemst van tijdt*: zonder uitzondering van tijd; te allen tijde

---

<sup>58</sup> Koppenol 123.

<sup>59</sup> Brief 580.

<sup>60</sup> Brief 587.

<sup>61</sup> Bevestigd door de GTB:

<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M063832&lemma=slagen> (zie II.6.)

#### 4.2.1.2 De uitnodiging

Mons<sup>r</sup> mon frere,

Veel gelux met de genaedighe verlossinge van Joffre ma soeur, ende den jongen Arnout, dien god geeve 't lof des geenen nae te ijevren, daer hij den naem af draeght.

- 5 Voor de rest, ik had dezen stoet t'zaemen gehaelt om UEE door de vrunden van Alkmaer, ende henlujden door UEE, meer met oorgerechten dan tafelsier t'onthalen. Ende dewijl de tijdt gestelt was op 't laest der verledene weke, hebben zij op donderdagh, vrijdagh, ende ten laesten met vaster geloove, Zaterdagh 's avonts, schans,
- 10 bolwerken, tinnen en toorens beklommen, om UEE koomste te landt oft te waeter te gemoete te zien. Als nu de veerschujt niet anders ujt en leverde dan den brief van U E ende zoo krank eenen troost, scheen 't dat wij te Rome waeren, als de neêrlaegh van Canne gebootschapt wert, zoo maghtigh een' verslaeghenheit
- 15 speurdemen onder de Zanggodinnen. Ende slaeghd' het wel dat de HH Verburgh en Brosterhujzen niet onverziends (gelijk had moghen gebeuren) hier en quamen. Want zoo 't geschiedt waer, het had deze Joffr<sup>en</sup> lichtlijk kunnen gaen, als de moeders der twee zoonen, die hen ziende behouden ujt den slagh keeren, van vreugh-
- 20 de storven. Maer zeker, zonder jok, mijn' huisvrouwe hebbende rek<sup>e</sup> op U E koomste gemaekt, is over 't missen zeer moejlijk ; ende kunnen wij d'onschult van UE die meesters heeft, ende van den H. Mostaert, die meesters heeft, lichtelijk aenneemen : maer aen de HH Verburgh ende Brosterhujzen 't verzuim niet wel vergeeven.
- 25 UE troost ons met hoope van op donderdagh oft vrijdagh over te koomen ; maer nae dat ik 't gedult der Musen versleten zie, ende haere mans hoor spreken, zie daer zoo lang geen houden aen. Als UEE noch op Dinxdag oft woonsdagh ten ujtersten de reize moghten aenveirden, zoud' ik mij sterk maeken haer zoo lang te
- 30 doen stal houden. Doch als UEE leedigh staen zal zich hier te ver-  
toonen, zullen, zonder ujtneemst van tijdt, t'aller geleghenheit,  
welkoom wezen,

Monsr mon frere, aen

UE  
Verplichten dienstw<sup>sten</sup>  
broeder  
P C Hóóft.

Dewijl UE zekerlijk deze  
weke denkt over te  
komen, dunkt mij best de  
Historien daer nae te laeten  
wachten.

Haestigh, vanden Hujze te Mujden, den 24<sup>en</sup>  
Julij. 1633.



### 4.2.1.3 Inhoud en analyse

Hieronder volgt puntsgewijs een korte samenvatting van de inhoud van de brief:

- r. 1-4: gelukwensen met de geboorte van Baeks zoon Arnout
- r. 5-11: Hooft had mensen uitgenodigd in Muiden, die reikhalzend uitzagen naar Baek en Mostaerts komst, maar tot op heden zijn ze nog teleurgesteld.
- r. 11-15: toen Baek berichtte dat hij niet zou komen, waren Hooft en zijn gasten net zo ongelukkig als de inwoners van Rome, wanneer die bericht kregen van de nederlaag bij Cannae (ze verloren van Hannibal), zie de vertaling van de editeur.
- r. 16-20: Gelukkig zegden Verburgh en Brosterhujzen niet onverwachts af en werd de honger naar gezelschap even gestild.
- r. 21-24: Toch, mevrouw Hooft rekende wel op Baeks komst, ook al snapt men zijn positie (zijn vrouw – meesteres – is net bevallen) en is die van Mostaert ook te begrijpen (hij heeft ‘meesters’ om voor te werken).
- 25: Hooft hoopt dat Baek en Mostaert zich op dinsdag of woensdag laten zien, want als zij later komen, betwijfelt Hooft of hij Tessel, Francisca en hun echtgenoten nog langer bij zich kan houden (24 juli 1633 was op een zondag<sup>62</sup>).
- Hooft besluit met toe te zeggen dat Baek en Mostaert, als deze in de gelegenheid zijn om te komen, altijd welkom zijn op het Muiderslot.

De brief naar Baek is een persuasieve brief, waarin Hooft op verschillende manieren zijn vriend naar het Muiderslot probeert te praten. Ik herken in de brief zijn gebruik van *pathos* (inspelen op het gemoed), *logos* (inspelen op het rationeel denkvermogen van de lezer) en *ethos* (de geloofwaardigheid van de auteur benadrukken), de drie pijlers waarop de klassieke retorische tekst gestoeld is.<sup>63</sup>

Hooft begint als volgt: voor die week in Juli zijn meerdere gasten uitgenodigd op het Muiderslot. Tesselschade, haar echtgenoot en Francisca Duarte en haar man zijn al in Muiden gearriveerd en Verburgh, Brosterhujzen en Mostaert worden nog verwacht. Hooft benadrukt hun verlangen naar de aanwezigheid van Baek in een hyperbolische beschrijving: de gasten zouden ‘bolwerken, tinnen en toorens’ beklommen hebben om letterlijk reikhalzend uit te zien naar Baeks komst. Hooft hoopt met deze beschrijving in te spelen op het gemoed van Baek, die zich welkom en gewild moet voelen. Hooft gebruikt de klassieke *pathos* om zijn betoog kracht bij te zetten: hij speelt in op het gemoed van zijn lezer.

Deze techniek gebruikt hij nogmaals in de volgende passage. Door middel van een metafoer die een zeer emotionele situatie beschrijft, laat Hooft aan Baek zien dat diens afwijzing zijn gezelschap – met name de Zanggodinnen Tessel en Francisca – in diepe droefenis heeft doen laten zinken:

Als nu de veerschuyt niet anders uyt en leverde dan den brief van U E ende zoo krank eenen troost, scheen 't dat wij te Rome waeren, als de neêrlaegh van Canne gebootschapt wert : zoo maghtigh een' verslaeghenheit speurdemen onder de Zanggodinnen.

---

<sup>62</sup> Zie de kalender op [dagvandeweek.nl](http://dagvandeweek.nl), geraadpleegd op 13 december 2015. Link: <http://dagvandeweek.nl/kalender/1633>

<sup>63</sup> Christensen en Hasle 307.

Maar toen de veerschuit niets anders dan een brief<sup>64</sup> van U uitleverde en dan (ook nog) zo'n schrale troost, scheen het dat wij te Rome waren, wanneer het bericht van de nederlaag van Cannae binnen was gekomen: zo groot was de verslagenheid onder de Zanggodinnen.

De gevolgen van Baeks antwoord per brief (dat hij onverwachts niet komt), zijn hetzelfde als de gevolgen van het nieuws van de Romeinse nederlaag. De bezoekers voelden zich net als de inwoners van Rome, die wellicht dierbaren hadden verloren in de strijd tegen Hannibal. De Rome-metafoor is met opzet hyperbolisch. Baek moet inzien dat zijn afzeggen hem zeker niet in dank wordt afgenomen en hij moet zich heel erg schuldig voelen! De tweeledige negatie in het eerste deel van de zin wordt versterkt door de hyperbolen die de negatie omarmen: 1. Iedereen smacht naar je komst en is met niets anders bezig dan naar je uit te kijken, 2. dan blijkt dat de veerschuit helemaal níets gewenst aflevert, maar slechts een brief die ook nog eens een ongewenste inhoud bevat en 3. toen wij die gelezen hadden, vervielen we in diepe treurnis.

De volgende zin bevat een interessante dubbele negatie. Ik zeg met opzet 'dubbel', omdat Hooft hier een ontkende situatie *opnieuw* lijkt te ontkennen (litotes):

Ende slaeghd' het wel dat de HH Verburgh en de Brosterhujzen niet onverziends (gelijk had moghen gebeuren) hier en quamen.

En het kwam goed uit dat de heren Verburgh en Brosterhujzen niet onverwachts (zoals had kunnen gebeuren) hier niet aankwamen.

Baek kwam onverwacht niet opdagen, maar gelukkig gold dit *niet* voor Verburgh en Brosterhujzen! Dat was maar goed ook, want anders waren de gasten nog steeds zeer triest geweest. Hooft beschrijft de zielsgelukkige reactie van de dames, toen zij Verburgh en Brosterhujzen in hun midden mochten ontvangen als volgt:

Want zoo 't geschiedt waer, het had deze Joffr<sup>en</sup> lichtlijk kunnen gaen, als de moeders der twee zoonen, die hen ziende behouden ujt den slaghe keeren, van vreughde storven.

Want toen dat gebeurd was, ging het de vrouwen zo lichtelijk aan het hart als het de moeders van twee zonen zou gaan, die hun zonen ongeschonden uit de strijd zouden zien terugkeren en van vreugde zouden sterven.

In deze omschrijving lijkt Hooft zich wel bewust te zijn van zijn hyperbolische uitspraak: de moeders die hun zonen uit de strijd zien terugkeren, sterven op slag van vreugde. Dit gaat hen dus juist *niet* lichtelijk aan het hart en Hooft bedoelt 'lichtelijk' hier dan ook ironisch.

In de voorgaande twaalf regels (regel 8 – 20) heeft Hooft door middel van een hyperbool, een tweeledige negatie, een hyperbolische metafoor, een dubbele negatie en wederom een hyperbolische metafoor in willen spelen op het gemoed van Baek. Deze regels staan dus in het teken van de *pathos*.

In regel 20 slaat Hooft een serieuzere toon aan. In tegenstelling tot de hyperbolische omgevingen van de vorige negaties, staat deze negatie in een 'rustige' omgeving: Hooft lijkt

---

<sup>64</sup> Een brief, dus niet eens Baek in persoon.

een beetje bij zinnen te zijn gekomen. Hij geeft zelf al aan dat hij nu ‘zonder jok’ spreekt (even serieus) en hij nuanceert zijn eerdere heftige beschuldigingen. Leonora Hellemans-Hoofd had natuurlijk wel rekening met Baek gehouden, maar zij en Hoofd snappen ook wel dat Baek zich met zijn pas bevallen vrouw bezig houdt en dat Mostaert moet werken. Het was eigenlijk wel logisch dat Verburgh en Brosterhuzen wel kwamen, want die hadden juist geen goede reden om niet te komen.

maer [wij kunnen] aen de HH Verburgh ende Brosterhuzen 't verzuim niet wel vergeeven.

maar wij kunnen het de heren Verburgh en Brosterhuzen niet vergeven als ze zouden verzuimen.

Hoofds verlangen naar Baeks komst wordt er echter niet minder op en hij waarschuwt Baek dat de gasten niet lang meer zullen blijven:

nae dat ik 't gedult der Musen versleten zie, ende haere mans hoor spreken, zie daer zoo lang geen houden aen.

nadat ik het geduld van de Musen heb zien opraken en hun echtgenoten heb horen mopperen, heb ik geen hoop dat ik ze tot die tijd hier kan houden.

Het gemopper van de mannen en het opraken van het geduld van Tesselschade en Francisca is niet overdreven, maar juist wel te begrijpen: ze zitten immers al bijna een week op het Muiderslot. Baek zou moeten inzien dat zijn wegblijven de planning in de soep laat lopen en dat hij wellicht verantwoordelijk is voor een mislukte zomerbijeenkomst, die op het punt staat om beëindigd te worden, omdat het geduld van de gasten opraakt. Als Baek logisch nadenkt, zou hij inzien dat zijn aanwezigheid onmisbaar is! Door middel van deze logica (*logos*) naast het inspelen op de *pathos* van zijn zwager, hoopt Hoofd zijn doel te bereiken.

Hoofd lijkt in deze brief wel een neutrale omstander: het zijn de gasten en de gastvrouw die zo verschrikkelijk te lijden hebben onder Baeks afwezigheid en Hoofd brengt hier enkel verslag van uit. Dit doet hij wel op zo'n manier dat Baek zich erg schuldig zou moeten voelen (*pathos*). De neutrale afstand die Hoofd behoudt, komt zijn eerlijke en beschrijvende kant als boodschapper ten goede: het geloofwaardige karakter van de auteur blijkt uit zijn getrouwe weergave van de omstandigheden. Hoofd erkent zijn eigen hyperbolische taalgebruik in de tweede metafoor en slaat meteen daarna een serieuzere toon aan (gebruik makend van *logos*). Nog steeds zorgt Hoofd ervoor dat Baek zich bewust blijft van het verdriet dat het Muiderslot in zijn greep houdt, maar nu in combinatie met logische zaken als het ingekochte eten (door mevrouw Hellemans-Hoofd) en het dreigen van het overgaan van de hele bijeenkomst (door het ongeduld van de Musen en hun echtgenoten). Door zoveel nadruk te leggen op het emotionele gedrag van de gasten op het Muiderslot, benadrukt Hoofd tegelijkertijd dat hij het hoofd juist wel koel weet te houden. Hij identificeert zich met de gedachte ‘dit ben ik in ieder geval niet’. Op deze manier poneert Hoofd zichzelf als geloofwaardig en oprecht en vervult hij het *ethos*-aspect van de retorische brief.

## 4.2.2 Analyse van de brief naar Tessel: Uw edel gemoed biedt u uw eigen troost.

### 4.2.2.1 Aantekeningen bij de brief

- r. 3: *hartzelf*: hartzelf, een balsem voor het hart (zie aantekeningen editeur).  
r. 4: *beroojt*: armzalig  
r. 7: *verduwen*: verteren  
r. 7: *der waere wijshejt*: de Stoa (zie aantekeningen editeur).  
r. 15: *meldende*: aantonend  
r. 21: *doorluchtigh*: verheven  
r. 28: *welwaerde*: zeer geliefde  
r. 30: *mildelijk*: overvloedig (GTB)  
r. 30: *gebooghzaem*: gehoorzaam, welwillend  
r. 31: *waer aen het minste deel niet en zal hebben*: onderwerp 'UE' is weggelaten

### 4.2.2.2 Poging tot troost

Mê Joffr<sup>e</sup>

Ik sloofde mij af, met tsaemen schraepen van stoffe, ujt alle  
winkelen mijner heughenisse, tot hartzelf over U E leedt; ende  
vondt den heelen hoop te berooijt, om ijetwes te baeten tot heelnis  
5 (zoo mij docht) zulk eener quetsujre ; als U E schrijven, gezult in  
ongelooflijke manhaftigheid, mij komt onderwijzen, hoe de  
stujdjen, besteedt aen 't kauwen en verduwen der waere wijshejt,  
maghtigh zijn een murw vrouwen gemoedt zulk te verstaelen met  
rede, dat de felste schichten der Fortujne, kinken, jae, daer in, maer  
10 geen' wonden kunnen maken. Hejl zij U E, Heldinne, daer de  
helden bij ter schoole behoorden te gaen. De traenen, die 't in 't  
geweldt des ramps niet geweest is Uwer E af te perssen, zijn tot  
mijn' ooghen ujtgewrongen, door innerlijke tederheit, gebooren  
ujt het betrachten des overheerlijken zins van die leerlijke en  
15 stichtlijke regelen, meldende den hooghen ende weledelen aert  
uwer inborst, die met het slijk der gemeene geesten niet gemeens  
heeft.  
Traenen, derhalven, meer van genoeghen, dan van droefhejt.  
De troostbehoefster komt troosten ; de benaeuwde, verquikken ; de  
20 bedrukte, ontlasten. Al wat ik zouw weeten bij te brengen, waer  
waeterdruppen gedraeghen in de zee uwer doorluchtighe weeten-  
schap : Ende zaegh'ik U E nerghens beter, dan derwaerts, ende tot  
haer zelve te zejnden; daer Seneca, Montagne, en Plutarchus, in  
gesmolten zijn. Mijnen dienst in andre zaeken, zoo hij UE, bij deze  
25 gelegenheit, moght te staede koomen, heb ik haer, voor dezen,  
doen aanbieden; ende hoope 't zelve noch mondelinx te doen, eer  
acht daeghen omloopen; als wanneer mijn voorneemen is, onze  
welwaerde dochter te koomen haelen. De rijke Godt, daerentussen,  
bereghene UE voorts met de schatten zijner genaede, die hij,  
30 tot noch toe, zoo mildelijk, op haeren wil zoo gebooghzaem onder  
den zijnen, heeft ujtgestort: waer aen het minste deel niet en zal  
hebben,  
Mê Joffr<sup>e</sup>

Uwer E  
Verplichtste, dienstwillighste  
P C Hóóft  
Van den Hujze te  
Mujden, 15 Junij. 1634.

### 4.2.2.3 Inhoud en analyse

Hieronder volgt wederom puntsgewijs een korte samenvatting van de inhoud van de brief:

- r. 1-5: ik heb geprobeerd om iets op papier te zetten wat troost zal bieden, maar dat is mislukt.
- r. 5-7: mijn schrijven is niets vergeleken bij dat van jou
- r. 8-18: bewondering voor het stalen gemoed van Tessel
- r. 19-24: het is nutteloos om advies van mij aan te nemen; het jouwe was immers het beste
- r. 24-28: toch bied ik mijn diensten aan, nu op papier, hopelijk snel in persoon
- r. 28-32: moge de machtige God u beregenen met de schatten van zijn genade

Tesselschade's echtgenoot, Allart Crombalg, en dochter zijn gestorven op 28 mei 1634. Toen Hooft Christina van Erp verloor, had Tessel hem een brief gestuurd waarin ze haar medeleven betuigde en hem, met behulp van de klassieke stoïcijnse filosofen, probeerde op te vrolijken. Nu probeert Hooft hetzelfde te doen.

Deze brief is het antwoord op het bericht van Tessel over haar noodlottige situatie.<sup>65</sup> Zij heeft in haar brief aan Hooft laten weten dat ze heeft geprobeerd om haar gevoelens in haar hart op te sluiten (r. 7-10) maar dat Hooft's stiefdochter Susanna heeft geholpen door er met haar over te praten. Ze schrijft dat ze met wenende ziel en treurend hart en toch *met droge ogen* haar lot heeft verdragen (r. 13-14). Hierop antwoordt Hooft dat hij wel gehuild heeft om haar verlies: "De traenen, die 't in 't geweldt des ramps niet geweest is Uwer E af te persen, zijn tot mijn' ooghen ujtgewrongen," (r.11-12). Later voegt hij hier nog aan toe dat het meer tranen van 'genoeghen' waren, dan van droefheid (r. 18).

De algehele strekking van deze tekst is bewonderend, adorerend bijna. Hooft vergelijkt zichzelf (de minderwaardige) steeds met Tesselschade (het lichtend voorbeeld). Ook in deze brief laat Hooft zien wie of wat hij is, aan de hand van wat hij níet is, namelijk net zo bewonderenswaardig en kalm als Tessel. Hooft probeert 'ujt alle winkelen mijner heughenisse' iets troostends op te doen, maar vindt 'den heelen hoop' te armzalig om ook maar iets van troost te kunnen bieden. Het schrijven van Tesselschade, daarentegen, getuigde van ongeëvenaarde dapperheid. Hooft's pogingen verbleken bij zoveel kunde. Hieronder heb ik een vertaling gegeven van het tweede deel van de zin, waarin Hooft Tesselschades schrijven en redekunst bewondert:

... UE schrijven, gezult in ongelooflijke manhaftigheid, [komt mij] onderwijzen hoe de stujdjen, besteedt aan 't kauwen en verduwen der waere wijshejt, maghtigh zijn een murw vrouwen gemoedt zulx te verstaelen met rede, dat de felste schichten der Fortujne, kinken, jae, daer in, maer geen' wonden kunnen maeken.

Uw schrijven, dat u in ongelooflijke dapperheid heeft opgesteld, komt mij onderwijzen hoe de studies die besteed zijn aan het kauwen en verteren van de Stoa, in staat zijn om een murw vrouwengemoed zó te verharden met rede, dat zelfs de hardste pijlen van het Lot er slechts een deuk in achterlaten en het gemoed geen verwondingen kunnen toebrengen.

---

<sup>65</sup> Dit is brief 636.

De Stoa verhardt het murw vrouwengemoed met rede, zo begint de metafoor, zodat zelfs de felste schichten van het Lot het geen verwondingen kunnen toebrengen, maar er slechts deukjes in kunnen achterlaten. 'De felste schichten der Fortujne' zijn het *vehicle* bij *tenor* 'de dood van man en dochter'. Tessels vrouwengemoed is inmiddels niet murw meer, maar Hoofts gemoed wordt wél door emotie beroerd. De gender-rollen lijken te worden omgedraaid: de mannelijke auteur vervalt in vrouwelijke murwheid, terwijl de vrouwelijke ontvanger haar verstaalde gemoed *manhaftig* bijeen weet te houden.

Hooft gaat een stap verder door zelfs te suggereren dat de Stoïcijnse filosofen bij Tesselschade in de leer zouden moeten gaan, in plaats van andersom! Zij is het lichtend voorbeeld, waarbij hij, die slechts met een armzalige hoop stof op de proppen kan komen, magertjes afsteekt.

Regels 11-17 gaan verder in op Tessels stoïcijnse vermogens: zij had immers bericht dat ze met droge ogen haar lot onderging. Ook al heeft Hooft geprobeerd om de wijze raad (regels) van Tessel op te volgen, hij heeft, door de zwakheid van zijn geest, zijn tranen toch niet kunnen bedwingen. Waar zijn geest zwak is, is de hare van een 'hooghen en weledelen aert', die in niets overeen komt met het slijk van de gewone geesten. De tranen die hij laat, zijn daarom ook tranen van bewondering en vreugde om haar grootheid.

Tot nu toe heeft Hooft over zichzelf gezegd dat hij 1. te armzalig van stof is om iets troostends te kunnen sturen en dat hij 2. niet in staat is om zijn gevoelens in bedwang te houden 3. door zijn zwakke geest. Tesselschade daarentegen, had hem destijds 1. ontzettend goed getroost met behulp van de door hen beiden bewonderde Stoïcijnse filosofen, die zelfs bij háár in de leer zouden moeten gaan, daardoor is zij 2. ontzettend goed in staat om haar gemoed koel te houden en laat zij zich niet beroeren door emoties, wat 3. getuigt van haar ongekend krachtige geest.

In regel 19-20 noemt Hooft een aantal antithesen: Tessel is volgens hem een benarde, onder het verdriet gebukt gaande troostbehoefster, maar juist zij komt verkwikken, ontlasten en troosten. Tessel heeft, met andere woorden, geen hulp van buiten (dus van Hooft) nodig. Eigenlijk zegt Hooft hier nogmaals dat zijn hulp hoogstens magertjes afsteekt naast de hulp die Tesselscha hem destijds had geboden met haar woorden.

De kennis van Hooft beschrijft hij als 'waeterdruppen', terwijl de verheven kennis van Tessel, waarin de kennis van Seneca, Montagne en Plutarchus in versmolten is, zo groot is als een oceaan.

Het deel van vergelijkingen is nu afgrond. Hooft biedt in regel 24-28 zijn hulp bij andere zaken aan en kondigt aan dat hij over een week zijn dochter zal komen halen en tegelijkertijd van de gelegenheid gebruik zal maken om zijn medeleven mondeling over te brengen.

Het slot van de brief is een lange zin, waarin Hooft Tessel alle lof toewenst:

De rijke Godt, daerentussen, bereghene U E voorts met de schatten zijner genaede, die hij, tot noch toe, zoo mildelijk, op haeren wil zoo gebooghzaem onder den zijnen, heeft ujtgestort: waer aen het minste deel niet en zal hebben,

Moge de machtige God U ondertussen beregenen met de schatten Zijner genade, die Hij tot nu toe al zo overvloedig over uw wil, die zich zo naar Zijn wil gebogen heeft, heeft uitgestort: en waarvan U zeker niet het minste deel zal hebben.

In deze metafoor maakt Hooft gebruik van hyperbolische uitdrukkingen: schatten, overvloedig, beregenen en uitstorten, suggereren een rijke en grote genade Gods. De allerlaatste zin van deze brief bevat een tweeledige negatie. Tot dit moment heeft Hooft alleen gebruik gemaakt van enkele negatie. De betekenissen van deze negaties variëren van lokaal ('geen' wonden'), tot negatie in de bijzin ('die 't in 't geweldt des ramps niet geweest is Uwer E af te perssen') tot 'niet' als zelfstandig naamwoord *niets* ('die met het slijk der gemeene geesten niet gemeens heeft'). Hooft heeft, met andere woorden, laten zien dat de enkele negatie volstaat in verschillende situaties. Toch gebruikt hij in deze laatste zin een tweeledige negatie in de (betrekkelijke) bijzin. In mijn vertaling heb ik deze negatie extra aangezet ('zeker niet'), om te laten zien dat het hier een uitsmijter betreft. Alle voorgaande situaties worden ontkend, maar *dé* situatie – dat Tessel het minste deel van Gods genade zou ontvangen – is absoluut ondenkbaar. Hooft gebruikt hier nog een laatste keer een stijlmiddel, de litotes: ze zal *niet* iets *niet* ontvangen.

Alle voorgaande enkele negaties ontkenden een situatie waarin iets zou kunnen 'gebeuren', maar deze tweeledige negatie ontkent een situatie waarin iets *niet* zou kunnen 'gebeuren'. Hooft speelt zo met de mogelijkheden van de ontkenning en in deze laatste zin lijkt hij de litotes en de tweeledige negatie in te zetten om zijn laatste, grootste loftuiting extra kracht bij te zetten.

#### 4.3 Conclusie

Hooft heeft in deze twee brieven laten zien dat hij kan spelen met de negaties en hun betekenissen. De tweede deelvraag, die betrekking had op de retorische kenmerken van de negatie, luidde als volgt:

*Zijn er letterkundige voorbeelden te vinden waarin Hooft bewust lijkt te kiezen voor een tweeledige negatie, om daar zijn punt retorisch mee te versterken?*

Wanneer de taalkundige variatie (enkele negatie of tweeledige negatie) nader wordt bestudeerd, lijkt Hooft deze soms strategisch in te zetten in dienst van de retoriek van zijn brieven. Zo staat de tweeledige negatie in de brief naar Baek op een opvallende centrale plek, 'omarmd' door hyperbolen en metaforen. Het grote verdriet over de veerschuit, die niets anders dan een brief van Baek afleverde, wordt verwoord door de metafoor over het Roomse verdriet en krijgt een zware betekenis. Hooft had ook op kunnen schrijven dat de veerschuit een brief afleverde en dat de inhoud de lezers zeer bedroefde, maar hij kiest er juist voor om de leegte op het schip, die wordt veroorzaakt door de afwezigheid van zijn zwager, weer te geven: er was *niets*; alleen een brief met ongewenste inhoud. In de twaalf regels waarin Hooft *pathos* aanwendt om zijn punt over te brengen, neemt deze tweeledige negatie een centrale positie in.

Na deze tweeledige negatie is de eerstvolgende ontkenning een litotes. De lezer moet goed opletten of Verburgh en Brosterhuzen nu wel of juist niet komen! Ze komen gelukkig *niet* niet, in tegenstelling tot Baek, die *wel* niet komt. Hier speelt Hooft met de betekenis en met de manieren van uitdrukken: de eerste keer gebruikt hij 'niet' (onverziends), de tweede keer gebruikt hij 'en' (quaemen). De twee enkele negaties lijken samen zelfs op een tweeledige. Het contrastieve karakter van de litotes wordt in deze 'dubbele' negatie ten volste benut.

De litotes in de laatste zin van de brief naar Tessel ontkent, zoals we net hebben gezien, een situatie die *niet* zal gebeuren. Alle negaties in deze brief zijn van contrastieve aard: Hooft ontkent dat Tessel bepaalde eigenschappen heeft (een murw vrouwengemoed, het

laten van tranen, een ‘gewone’ geest) en tekent daarmee zijn eigen identiteit: hij is juist de vrouwelijke, emotionele zwakkeling. De laatste negatie, echter, zegt niets over Hooft: deze situatie zal Tesselschade wél overkomen, maar dat drukt Hooft uit met behulp van de litotes!

In dit laatste geval staat de tweeledige negatie in een bijzin, terwijl Hooft in dezelfde brief eerder een enkele negatie in de bijzin gebruikte. Ook in de brief naar Baek is de bijzin een omgeving voor de enkele en de tweeledige negatie. De syntactische omgeving lijkt dus niet bepalend te zijn geweest in zijn negatiegebruik. Het is daarom niet onwaarschijnlijk dat Hooft inderdaad – met het oog op de retoriek van zijn brieven – in sommige situaties bewust voor een enkele of tweeledige negatie heeft gekozen.



## 5. Conclusie en discussie

### 5.1 Conclusie

Dit werkstuk is ontstaan vanuit de verwondering over het negatiegebruik van Hooft in de vijf jaar voordat hij plotseling stopt met het gebruiken van de tweeledige negatie. In een poging om meer licht te werpen op dit verschijnsel, heb ik in dit werkstuk aan de hand van een taalkundige en een letterkundige analyse onderzoek gedaan naar het negatiegebruik. In plaats van te kijken naar negatie-variatie in een bepaald genre, heb ik naar de individuele taalgebruiker gekeken (*intra-author variation*). De hoofdvraag van dit werkstuk luidde als volgt:

*Vragen bepaalde syntactische en literaire omstandigheden in de brieven van Hooft om het gebruik van een tweeledige negatie?*

Om deze hoofdvraag te beantwoorden, verdeelde ik deze in twee deelvragen. De eerste deelvraag had betrekking op de syntactische omgevingen waarin de negaties zich bevonden en de tweede spitste zich toe op de retorische functie van de negaties.

*1. Onder welke syntactische omstandigheden gebruikt Hooft een tweeledige of een enkele negatie in zijn brieven aan Baek en Tessel?*

Uit de taalkundige analyse kwam naar voren dat Hooft de tweeledige negatie minder gebruikt dan de schrijvers van het *Letters as Loot* corpus, die afkomstig zijn uit een lagere sociaal-economische klasse. Dit komt doordat het taalgebruik in de brieven van die schrijvers meer overeenkomt met de spreektaal, waarin de tweeledige negatie nog volop aanwezig was. Als Hooft een tweeledige negatie gebruikt, doet hij dat vaker in hoofdzinnen dan de *Letters as Loot* schrijvers, die de tweeledige negatie het meest in de bijzin gebruikten. Uit mijn onderzoek blijkt dat Hooft, onder alle syntactische omstandigheden, het meest de enkele negatie gebruikt. Hij is daarnaast in staat om de tweeledige negatie in bijna alle omstandigheden toe te passen, met als enige uitzondering V1-zinnen, waarvan ik geen voorbeelden heb aangetroffen in mijn corpus.

Daarnaast vond ik een opvallend verschil tussen mijn resultaten en die van Van der Horst & Van der Wal: zij troffen in hun onderzoek geen tweeledige lokale negaties aan, terwijl Hooft die in zijn brieven wel gebruikt: in 7% van de gevallen met lokale negatie, was de negatie tweeledig. In hoofdstuk 3 gaf ik hier een voorbeeld van:

Ik, nu, **en** heb **geen**' Adelaers ooghen, om tegen zulk een licht op, late staen daer door heen te kijken (778).

Ik heb geen Adelaarsogen om tegen zo'n licht op te kijken, laat staan er doorheen.

Over het algemeen was het lastig om in dit onderzoek een sluitende conclusie te trekken uit de taalkundige analyse; er sprong niet een bepaalde syntactische situatie uit die kenmerkend leek voor een enkele of tweeledige negatie, hoewel er wel enig verschil te zien was tussen de categorieën: in de bijzin gebruikte Hooft in 17% van de gevallen de tweeledige negatie, in zinnen met inversie, in de hoofdzin en in de zinnen waarin 'niet' als zelfstandig naamwoord 'niets' gebruikt wordt, past Hooft de tweeledige negatie iets vaker toe, respectievelijk in 24%, 26% en 33% van de gevallen.

- *Maakt het uit of Hooft naar Baek of naar Tessel schrijft?*

In mijn deelonderzoek naar een onderscheid in negatiegebruik in brieven naar een mannelijke of een vrouwelijke ontvanger, lijken de cijfers te wijzen op een procentueel gezien hoger aantal tweeledige negaties in de brieven naar Tesselschade. Het absolute aantal negaties verschilde teveel om een eerlijke vergelijking te kunnen maken. Hooft doet zijn best om in de brieven naar Tessel uitgebreide metaforen en stijlfiguren toe te passen, maar als de situatie erom vraagt, wendt hij zich ook in brieven naar Baek tot metaforen en stijlfiguren. Dit zagen we in de onderzochte brief in de vorm van hyperbolen, de ‘Romeinse’ metafoor en de ‘moeders’ metafoor.

*Zijn er letterkundige voorbeelden te vinden waarin Hooft bewust lijkt te kiezen voor een tweeledige negatie, om daar zijn punt retorisch mee te versterken?*

De letterkundige analyse bood inzicht in het gebruik van de negatie als retorisch instrument. In de onderzochte brieven leek Hooft zich bewust van zijn negatiegebruik en paste hij de negatie (in combinatie met de litotes) op verschillende manieren toe om de retorische opbouw te ondersteunen. Wanneer de taalkundige variatie (enkele negatie of tweeledige negatie) nader wordt bestudeerd, lijkt Hooft deze soms strategisch in te zetten in dienst van de retoriek van zijn brieven. Zo staat de tweeledige negatie in de brief naar Baek op een opvallende centrale plek, ‘omarmd’ door hyperbolen en metaforen. Na deze tweeledige negatie is de eerstvolgende ontkenning een litotes, waarin de twee enkele negaties samen zelfs op een tweeledige negatie lijken. Het contrastieve karakter van de litotes wordt in deze ‘dubbele’ negatie ten volste benut.

De litotes in de laatste zin van de brief naar Tessel ontkent een situatie die *niet* zal gebeuren. Alle negaties in deze brief zijn van contrastieve aard. Hooft haalt zichzelf naar beneden, zodat Tesselschade op een voetstuk wordt geplaatst. In de brief is de enige tweeledige negatie ook een litotes. Deze negatie staat in de laatste zin van de brief, in een bijzin, terwijl Hooft in dezelfde brief eerder een enkele negatie in de bijzin gebruikte. Ook in de brief naar Baek is de bijzin een omgeving voor de enkele **en** de tweeledige negatie. De syntactische omgeving lijkt dus niet bepalend te zijn geweest in zijn negatiegebruik, maar het lijkt er wel op, dat Hooft met het oog op de retoriek van zijn brieven in sommige situaties bewust voor een enkele of tweeledige negatie heeft gekozen.

Samengevat blijkt uit mijn onderzoek dat in de brieven van Hooft de syntactische en/of literaire omgeving niet bepalend lijkt te zijn geweest voor zijn gebruik van een tweeledige negatie. Hooft gebruikt onder alle syntactische omstandigheden het meest de enkele negatie.

Daarnaast is hij in staat om de tweeledige negatie in bijna alle omstandigheden toe te passen. Verder zag het er in eerste instantie naar uit dat de percentages van de negaties voor Tesselschade en Baek voor ‘bijzin’, ‘hoofdzin’ en ‘V1’ (vrijwel) gelijk zijn, dat Hooft naar Tessel vaker een tweeledige negatie gebruikt in de categorieën ‘inversie’ en ‘local’ en dat hij naar Baek vaker een tweeledige negatie gebruikt in de categorie ‘niet als niets’. Doordat het verschil in aantal brieven (en daardoor negaties) zo groot is, (92 naar Baek en 15 naar Tessel) is het lastig om hier conclusies aan te verbinden.

Tot slot lijkt Hooft zijn negaties in de door mij onderzochte brieven strategisch in te zetten in dienst van de retoriek van zijn brieven.

## 5.2 Discussie

Dit gezegd hebbende, erken ik een aantal onderdelen die in dit onderzoek ter discussie kunnen worden gesteld. Allereerst was het lastig om een vergelijking te maken die een-op-een staat met het onderzoek van Nobels, doordat daar niet duidelijk stond uitgelegd op basis waarvan zij haar verschillende categorieën onderscheidde. In mijn onderzoek heb ik op basis van mijn eigen kennis de negaties in de verschillende categorieën ingedeeld. Ik erken de subjectiviteit van mijn indeling en heb hierom alle negaties, met de door mij toegewezen categorieën erbij vermeld, opgenomen in de bijlages.

Daarnaast stel ik een verfijning van de zes categorieën voor. In vervolgonderzoek zouden deze kunnen worden verfijnd door ze op te delen in subcategorieën. Deze subcategorieën zouden bijvoorbeeld rekening kunnen houden met negatie in combinatie met bepaalde werkwoorden of in combinatie met zinnen in een bepaalde tijd of modus. Wellicht biedt zo'n indeling in verder onderzoek meer inzichten. Binnen het *Language Dynamics* project wordt op dit moment onderzoek gedaan naar de verschillende typen bijzinnen (conditioneel en concessief) waarin negatie voorkomt. Wellicht wordt er met behulp van dit scherpere onderscheid meer duidelijk over het negatiegebruik van Hooft.

In mijn letterkundige analyse merkte ik al op dat Hooft in de bijzin in staat is om gebruik te maken van beide typen negatie. De retorische functie van deze bijzinnen in de brief als geheel leek uit te maken voor het gebruik van enkele of tweeledige negatie. In het onderzoek naar verschillende typen bijzinnen en de negatieverschijnselen die hierin optreden, zal er wellicht ook rekening moeten worden gehouden met deze retorische functie.

Een ander interessante bevinding in mijn onderzoek was het spelen met de tweeledige negatie in combinatie met een litotes. In een vervolgonderzoek zou het verband tussen de litotes en de tweeledige negatie verder kunnen worden onderzocht.

Verder zou een onderzoek naar negatieverschijnselen in brieven van Hooft aan vrouwelijke adressanten, zoals Tesselschade, maar ook Ida Quekels en Leonora Hellemans een interessante aanvulling kunnen zijn op dit onderzoek. Door het aantal onderzochte brieven naar mannen en vrouwen beter op elkaar af te stemmen, kan een verfijnde vorm van dit onderzoek laten zien in hoeverre Hoofts negatiegebruik varieert wanneer hij een man of een vrouw aanschrijft.

## 6. Bronnenlijst

### Primair

Hooft, P.C. *De Briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft (tweede deel)*. Eds. H.W. Van Tricht, F.L. Zwaan, D. Kuijper Fzn en Franco Musarra. Culemborg: Tjeenk Willink/Noorduijn, 1977. Te raadplegen via de DBNL:

<http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=hoof001hwva03>

Hooft, P.C. *De Briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft (derde deel)*. Eds. H.W. Van Tricht, F.L. Zwaan, D. Kuijper Fzn, Franco Musarra en R.E.O. Ekkart. Culemborg: Tjeenk Willink/Noorduijn, 1979. Te raadplegen via de DBNL:

<http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=hoof001hwva04>

### Secundair

Christensen, A.K.K. en P.F.V. Hasle. "Classical Rhetoric and a Limit to Persuasion." *Persuasive Technology*. Eds. Y. de Kort, W. IJsselsteijn, C. Midden, B. Eggen en B.J. Fogg. Berlijn: Springer, 2007. pp. 307-310.

Gestel, Frank van, Jan Nijen Twilhaar, Tineke Rinkel en Fred Weerman. *Oude Zinnen: Grammaticale Analyse van het Nederlands tussen 1200 – 1700*. Leiden/Antwerpen: Martinus Nijhoff Uitgevers, 1992.

Grijp, Louis Peter. "De muzikale activiteiten van Tesselschade Roemers." In: Sneller, A. Agnes en Olga van Marion. *De Gedichten van Tesselschade Roemers*. Hilversum: Verloren, 1994. pp. 15-18.

Horst, J.M. van der en Marijke van der Wal. "Negatieverschijnselen en Woordvolgorde in de Geschiedenis van het Nederlands." In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. 95.1 (1979) : 6-37.

Jansen, Jeroen. "Hooft en Huydekooper: De 'Getuigenissen' in de editie *Brieven*." *Omnibus Idem: Opstellen over P.C. Hooft ter gelegenheid van zijn 350<sup>ste</sup> sterfdag*. Ed. Jeroen Jansen. Hilversum: Verloren, 1997. pp. 121-148.

Jespersen, Otto. *Negation in English and Other Languages*. Kopenhagen: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, 1917.

Koppen, J.M. van en F.M. Dietz. *Language Dynamics in the Dutch Golden Age: linguistic and social-cultural aspects of intra-author variation*. Vrije Competitie GW 2015.

Koppenol, Johan. *P.C. Hooft: Lieder en Gedichten*. Amsterdam: Athenaeum, Polak & Van Gennep, 2004.

Leendertsz, P. *Uit den Muiderkring*. Haarlem: De Erven F. Bohn N.V., 1935.

Nobels, Judith. *(Extra)Ordinary Letters: A View From Below on Seventeenth-Century Dutch*. Utrecht: LOT, 2013

Paardekooper, Piet. "De Bloei en Ondergang van Onbepikt Ne/En, Vooral dat bij Nietwoorden." In: *Neerlandistiek.nl*. 6.2 (2006) : 1-141.

Postma, Gertjan. "De Enkelvoudige Clitische Negatie in het Middelnederlands en de Jespersen-cyclus." *Nederlandse Taalkunde*. 7.1 (2002) : 44-82.

Tricht, H.W. van. *P.C. Hooft*. Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1951.

Zeijlstra, H.H. "What the Dutch Jespersen Cycle May Reveal About Negative Concord." *Linguistics in Potsdam 19* (2002) : 183-206.

Zwaan, F.L. *Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Spraakkunst*. Groningen: Wolters, 1939.

## 7. Bijlages

### 6.1 Bijlage 1 – Tweeledige negaties

#### Tesselschade

580 (1633)

- Ik dacht dat Crommetjen quaedt was, al en wjst hij niet waerom.
  - *hoofdzin*
  - *Inversie*
- Alreeds word ick dronken van de geur uwer dichten, al en rijk ik ze maer uit het papier.
  - *hoofdzin*
  - *Inversie*
- Als UE keele heesch gezongen zal zijn, weeten wij raedt om ze te smeeren, met gesuikerde aerdbeezen, die jeghenwoordelijk steêhouders zullen zijn van de witte pruimen. Want deeze en moghten nojt quaelijker geslaeght wezen.
  - *Hoofdzin*

594 (1633)

- Wat hij [Huygens] meent met het topswaer van lauwere, en kan ik niet anders vatten, dan 's prinssen triomfwaeghen.
  - *Hoofdzin*
  - *Inversie*
  - *niet anders dan*
- Zoo UE ons geene en zeindt van haere vruchten, lichtlijk dat wij die, zelf komen haelen.
  - *conditionele bijzin*
  - *local*

606 (1633)

- Zij [Suseken] zoude nochtans eerder gekomen hebbben, en had zij niet getoeft nae 't gezelschap van den bijgevoegden boeke.
  - *hoofdzin*
  - *Inversie*

628 (1634)

- Ik en verneem nocht wordt nocht windt van 't behaeghen bij UE, in de dichten van Hujghens, geschept.
  - *Hoofdzin*

637 (1634)

- De rijke Godt, daerentussen, bereghene UE voorts met de schatten zijner genaede, die hij, tot noch toe, zoo mildelijk, op haeren wil zoo gebooghzaem onder den zijnen, heeft ujtgestort; waer aen het minste deel niet en zal hebben
  - *betrekkelijke bijzin*

778 (1636)

- Ik, nu, en heb geen' Adelaers ooghen, om tegen zulk een licht op, late staen daer door heen, te kijken [...].
  - *Hoofdzin*
  - *local*

Baek

576 (1633)

- Ick en spin geen' zijde bij UE verblijf buiten Amsterdam.
  - *Hoofdzin*
  - *local*

577 (1633)

- ende vergeeve nu den onwedere, dat het mij etlijke daeghen bedorven heeft, dewijl zij UE te passe gekomen zijn, tot een voordeel, daer ik niet mis aen en deel.
  - *betrekkelijke Bijzin*
- Dat aldaer niet nieuws en is draevende, verwondert mij grootelijx [...].
  - *Bijzin*

579 (1633)

- ende wil gelooven dat UE des te slapper niet en is in 't uitschrijven van der Historien.
  - *Bijzin*
- ende 200<sup>m</sup> ponden tweebax gereedt gemaekt wordt, hij en weet tot welken toght.
  - *Hoofdzin*

586 (1633)

- Als nu de veerschijt niet ander ujt en leverde dan den brief van UE ende zoo krank eenen troost, scheen 't dat wij te Rome waeren als de neêrlaegh van Canne gebootschap wert, zoo maghtigh een' verslaeghenheit speurdemen onder de Zanggodinnen.
  - *Conditionele bijzin*
  - *niet als niets*
- Ende slaeghd' het wel dat de HH Verburgh en Brosterhujzen niet onverziends (gelijk had moghen gebeuren) hier en quamen.
  - *local*
  - *bijzin*

595 (1633)

- 'T is goedt dat UE genaede met eenen open staet, om voor lief te neemen, 't geen zij niet en ontfangt.
  - *Bijzin*
- Maer, al en weet ik geen' nieuwe deuntjes [...].
  - *hoofdzin*
  - *inversie*

597 (1633)

- Niet lange en leg ik ons nu in den droom te blijven
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *local*

603 (1633)

- Daer nae heeft men hem [d' Overste Walstein] weder aengenomen, ende hij zich niet beweghen laeten, dan door voorwaerden, zeidt *de Sweedsche soldaet*, die niet min en moghten, dan zijnen meester in de krop steken.
  - *betrekkelijke bijzin*
  - *niet als niets*

604 (1633)

- Enighe andre bedenkingen heb ik noch, die ujt de penne niet en willen, ende misschien wel verdienden, dat UE eens gins ende weder herwaerts quaeme.
  - *betrekkelijke bijzin*

618 (1634)

- ende hoe dat Eger en Pilzen noch in 's Kajzars maght niet en waeren, maer geneghen om met Hartogh Baerent te handelen.
  - *bijzin*

622 (1634)

- Maer 't en verveele haer, immers niet, mij, bij een letterken te verzekeren van den ontfang der gemelde twee brieven, en dezen derden.
  - *hoofdzin*

624 (1634)

- Zoo de loopmaeren 't lieghen afleeren, 't en waer geen kleene zaek, dat de Turk de Ragotzj tot koning van Hongrijen wilde invoeren.
  - *hoofdzin*

627 (1634)

- 'T moet daer een' doode stroom van tijdingen zijn: dewijl ik niet en verneeme van UE, nocte van mijn' swaegher Bartelottj.
  - *bijzin*

629 (1634)

- 'T en magh mij niet heughen, zoo lang zonder brief van UE geweest te zijn.
  - *hoofdzin*

635 (1634)

- Ik en weet juist zijnen naem niet
  - *hoofdzin*

643 (1634)

- Maer mij verwondert grootelijx dat UE mij niet altoos daer af en schrijft
  - *bijzin*

649 (1634)

- Zoo UE daer nae verlangt heeft, ons en verlangt niet min nae wetenschap van 't geene bij UE beslooten is.
  - *hoofdzin*



666 (1634)

- ‘K en weet niet oft het een snufjen zal hebben van de dufheit des geests van den geenen die het toestelt.
  - *hoofdzin*

696 (1635)

- oft zoude benoodight zijn, daerom eighentlijk over te koomen, op dat mijn arbejdt niet en behoeve stil te staen.
  - *bijzin*

707 (1635)

- Mij en gebeurde nocht U.E. nochte den ouwden man, dien ik hoopte daer af aengesproken te zijn, aen te treffen; ende moejde de verlore tocht.
  - *hoofdzin*

711 (1635)

- Hoewel mij [...] gedrukte briefkens van Antwerpen zijn toegevejdicht; zoo en laete daerom niet nae UE schrijven te verlangen.
  - *hoofdzin*

718 (1635)

- Heb dat gedaen op de copij voor, maer verordent aan Sr Carel, die niet over te leveren, voor UE en had ze gezien en goedt gekent.
  - *bijzin*
- Dat [dat de Spanjaard op zijn knieën geraakt], (zorgh ik) en zal noch zoo schielijk niet gebeuren.
  - *hoofdzin*

726 (1635)

- Maer in allen gevalle, zal oorbaer ende vereischt zijn dat UE ons twee daghen te vooren van UEE koomste verwittighe, op dat onze beroojtheit zich niet al te bijster en schaeme.
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *local*

733

- Zij [de Fransen] ontfangen 's daeghs 1,5 pondt broods: maer 't en lust hun niet droogh, oft gedoopt in water.
  - *hoofdzin*

736 (1635)

- Maer ons zal liever zijn, dat UE de jegenwoordighe gelegenheit, terwijl's brujdegooms vaeder noch daer is, niet en verlieze.
  - *bijzin*

806 (1636)

- Dat doch de wijn niet en faele op morggen hier te zijn.
  - *hoofdzin*

828 (1636)

- Ujt UE aengenaemen van heden zouw mij lief te verstaen geweest zijn de moeijte aenvejrdt om den H. Vossius herwaerts te beweghen en waer ze niet verlooren.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
- Ik vreeze teffens, dat deze ongeleghenheit UE en de H. Vossius zoude onzoet in 't vertoeven maeken, ende dat wij met eenen avont Uwer EE zouden quijt raeken; 't welk de meening niet en is.
  - *betrekkelijke bijzin*

839 (1636)

- Hadden 't maer de krijsslujden zoo draghlijk op de toght met den Prinse, waer van wij niet en hooren, daer ze nochtans voortaan behoort gemeldt te werden.
  - *betrekkelijke bijzin*

844 (1636)

- Jae zij [de loopmaeren] en melden maer van een' plaets, te weeten Garts, 't belank derwelke mij onbekent is, die in der Sweden handen zouw gevallen zijn.
  - *hoofdzin*

850 (1636)

- Maer als die schoon zoo voorts ginge, zoo en zoud' het noch 't eerst niet zijn, dat de Franchojs pais met Spanjen gemaekt had, zonder dien zoo stips t'onderhouden
  - *inversie*
  - *hoofdzin*

891 (1637)

- Want wij en twijfelen niet oft het beleg van Breda, en 's vijands optoght derwaerts, en levren daghelijx stof tot schrijven.
  - *hoofdzin*

896 (1637)

- ik en kan mij niet inbeelden, dat daerujt slaeking zal volghen van eenen bandt zoo vast gestrikt, en met metaele knoopen geknelt.
  - *hoofdzin*

## 6.2 Bijlage 2 – Enkele negaties

### Tesselschade

#### 566 (1633)

- Zoo UE zangerigheid niet over haeren honger gevast, oft zich met ijdel neurien verzaedicht heeft, ziet hier het deuntjen gebaert met een' onverwachte rijmvlaegh mijnen geest overgekomen.
  - *bijzin*
- Maer oft dit gebak nu zoo wel gerezen zal zijn, als het die hooghvliegende vernuften van de Alkmaersche lucht begeeren, waer onder UE zich met eere magh rekenen, daer slae ick niet weenigh twijfels aan.
  - *Inversie*
  - *hoofdzin*

#### 587

- En zeker, steenen en planken leggen en treuren, om dat ze niet langer van die zoete treedtjens gestrookt worden.
  - *Bijzin*
- Maer wat wij zoeken, 't is 'er niet, oft het moet onzichtbaer gaen.
  - *Zijn*
  - *hoofdzin*
- Als 't 'er ook slechts vergeten waer, ende niet met opzet gelaeten, zoude de vondt van kleener waerde wezen.
  - *bijwoordelijke bepaling*
- Brosjen en Burghjen konden hier niet dujren, toen UE wegh was.
  - *hoofdzin*

#### 589

- Is dat niet om een' treflijker heerschappie, dan de Roomsche, te stichten?
  - *VI*
  - *hoofdzin*

#### 594

- Heeft hem Crommetjen gezaejt, UE ontfangen en gebaert, ik zagh noit paer beter gepaert, om de werelt met geestighe kinderen te bevolken
  - *Hoofdzin*
- en deze werelt niet alleen, maer alle de geene, daer Alexander af dróómde.
  - *Local*
  - *bijzin*
- Want UE baert al ontfangende, ende behoeft geen' neghen maenden om te draeghen.
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Evenwel wij willen hoopen tegens alle reden van wanhoop aen, ende zoo zoet een speelpop, niet, uit de armen van 't gedacht, ontslaeken.
  - *elliptische zin*
  - *hoofdzin*

628 (1634)

- Dies zouden niet gejrne tot den afgaenden zoomer verbejden; maer wenschen dat UE, met haer waerdste Crommetjen, geleive zich over ach oft tien daeghen alhier te laten vinden
  - *hoofdzin*
- niet zo zeer om ons de aerdbezen, als om Marino [--] helpen lezen.
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *local*
- Want dit moet voorgaen: oft anders heb ik'er niet af.
  - *Inversie*
  - *hoofdzin*

637

- ... dat de felste schichten der Fortujne, kinken jae, daer in, maer geen' wonden kunnen maken.
  - *bijzin*
  - *local*
- De traenen, die 't in 't geweldt des ramps niet geweest is Uwer E af te perssen, zijn tot mijn' ooghen ujtgewrongen [...]
  - *Zijn*
  - *betrekkelijke bijzin*
- uwer inborst, die met het slijk der gemeene geesten niet gemeens heeft.
  - *niet als niets*

719 (1635)

- Hoope nochtans dat d'ouwde vonken van vrundtschap niet t' eenmael gedooft oft in assche verwandelt zijn.
  - *Ellips*
  - *bijzin*

758 (1636)

- hoe komt UE vervaert voor 't ijs, ende begeeft u van de slêe op den waeghen, daer uwe koude maghtigh is, niet alleen 't ijs te sterken, maer 't waeter te doen bevroezen, beter dan sneeuw en zout zulx kunnen doen?
  - *niet alleen ... maar ook ...*
  - *local*
  - *bijwoordelijke bepaling*
- Zoo dat niet helpen magh, zoo lujstert ten minsten nae 't hier nevensgevoeghde deuntjen van mijn neeve Fabrj.
  - *moghen*
  - *bijzin*
- 'T en zij dat gebeurt; zoo zeg ik dat de Musen en Gratien t'uwent ujt hebben: niet t'uwent alleen maer in de gansche stadt Alkmaer: doch hoope een beter;
  - *niet alleen ... maar ook*
  - *hoofdzin*

778

- Ende zich in den windt te begeven dient hun niet.
  - *hoofdzin*
- Anders ben ik zoo Geus niet, dat een verzoek te min bij mij geldt, om dat het door voorbede van een' lieve vrouw gedaen wort.
  - *hoofdzin*
  - *Inversie*

780

- Maer zeker mij dunkt dat UE niet met allen maeghdoomachtigh om haer hart is; dewijl zij meer van de vruchten dan van de bloemen houdt.
  - *Bijzin*
- Mujden (acharme!) is geen petit Paris meer. De Franschen zijn heden vertrokken
  - *hoofdzin*
  - *local*

811

- Wat ik haer zeg, [...] zij neemen 't niet aen, ende willen dat ik UE ujt den droom wekke
  - *hoofdzin*
  - “*Wat ik ook zeg, ze nemen het niet aan en willen dat ik u uit de droom doe ontwaken.*”

845

- Maer zoo UE bedooven in 't vrijen steekt, en het daermeê zoo drok heeft, dat 'er niet een briefken ujt vallen magh; ik houd' het UE ten besten, als die wel eer in 't zelve gasthujs heb ziek gelegen.
  - *bijzin*

## Baek

575 (1633)

- Dit is mij 't eerste bewijs niet van de schaedelijkheid der voorzichtigheit in veelerleij toevallen.
  - *hoofdzin*
- 'T is mij evenwel niet leedt, een maent vrijheits van hoopen en vreezen zoo dier gekocht te hebben
  - *hoofdzin*
- Maer hoe swijght men van Berk, daer ick nochtans achte 't geschut zijnen mondt niet houdt?
  - *bijzin*

576

- [Want ik] verstond etlijke tijdingen waerdigh mij overgebrieft, ende die UE niet verzuimt zoude hebben te schrijven, indien zij zich daer bevonden had.
  - *bijzin*
- Dan 't roer lejdt 'er nu nae, om den loop der zeghe hier bij niet te staeken.
  - *bijzin*

577

- Maer ick schreme den H. Mostart te perssen, gemerkt het spreekwoordt niet zonder rede verbiedt, den goeden te veel te verghen.
  - *bijzin*
  - *Litotes?*
- Ende op dat UE geen verlore reize doe, heb ik haer te melden, dat wij ...
  - *bijzin*
  - *local*

578

- De loopmaeren heb ik hier gelezen, maer niet bezonder nieuws oft ujt Duitslandt, of ujt ons legher vernoomen
  - *Elliptische hoofdzin*
- dat mij wel verwondert, niet kunnende bezeffen, wat het zelve zoo lange tot Rijnberk doet marren
  - *bijzin*

579

- [Derhalven, alhoewel ... ] hebbe [ik] niet gelaten wederom veirdigh te maeken 't geen hier bij gaet.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
- Dat ziet 'er niet met allen bestandachtigh ujt.
  - *Hoofdzin*

584

- Magh 'er een letterken af, UE spaere geen broodt voor vrienden, die hongeren nae 't geheim van den weldighen aenslagh te water.
  - *hoofdzin*
  - *local*

586

- maer [kunnen wij] aen de HH Verburgh ende Brosterhujzen 't verzuim niet wel vergeeven.
  - *hoofdzin*
  - *Ellips*
- UE troost ons met hoope van op donderdagh oft vrijdagh oer te koomen ' maer nae dat ik 't gedult der Musen versleten zie, ende haere mans hoor spreken, zie daer zoo lang geen houden aen.
  - *hoofdzin*
  - *local*

595

- Kan men nu den volke geen' andere leuzen geven, om zich van den vijandt t'onderkennen, zoo hangt de uytboomst der toght, aen 't wispelen van 't weefgetouw.
  - *hoofdzin*
  - *VI*

596

- Maer, dan het een, dan het ander, voeren mij buyen oft dikke wolken te gemoet, die zoo licht niet te doorsnijden zijn, en beslommeren de vlucht.
  - *bijzin (betrekkelijk)*
- Wij hebben 't hujs nu ledigh van gasten, ende hoopen dat UE met de HH. Professooren d'eerste zullen zijn, om de eenzaamheit te vervroolijken met redenen, die daerentussen niet zullen laten te stichten.
  - *bijzin (betrekkelijk)*
- [...] dat de Heer Wijtz aan onzen swaegher Hasselaer had geschreven, hoe hij in hoope [--] dat men van dezen zoomer, niet alleen steden, maer landtschappen zoude verovren.
  - *bijzin*
  - *niet alleen ... maar ook*
- De Sweedschen, hoor ik, zijn tot Wezel, aengekoomen, maer niet bescheidenlijk (duidelijk), hoe sterk.
  - *hoofdzin*
  - *ellips*

597

- De suikerpeeren, kleen maer goedt, looven UEE geen' quaeden daegheraedt.
  - *hoofdzin*
  - *local*
- UE kan 't aentekenen ende mij bekent maeken t'haerder overkoomst, daer ik niet aen wanhoopen wil.
  - *bijzin*

599

- Want deze omstandigheden eertijds ujt zijnen monde gehoort, zijn mij niet recht indaghtigh.
  - *hoofdzin*
  - *zijn*
- 't ontzet van Lejden, dat ik nu gae bijder handt neemen, in geenen wille om zoo gedenkwaardigh een werk zijn loon t'onthouden, en in 't graf der vergetelheit, gesmoort te laeten.
  - *bijzin*
  - *local*
  - *ellips (zijnde)*
- Want, niet naeders van UE bekomen hebbende,
  - *bijzin*
- [want wij] vertrouwen dat het geen' nieuwe ujtstchej (oponthoud), nocht laeter vallen zal
  - *bijzin*
  - *local*
  - *niet ... ook niet*

603

- Daer naer heeft men hem weder aengenomen, ende hij [had?] zich niet bewegen laeten, dan door voorwaerden, zeidt de Sweedsche soldaat, die niet min en moghten dan zijnen meester in de krop steken.
  - *hoofdzin*
  - *infinitivus*

604

- Maer 't moght wel, dat Walstein [...] den middelwegh kooze en de eenighe vrede zocht te beârbejden, waer bij hij eenighen Vorstlijken, niet Koninklijken staet, ende voorts veiligheid voor zich zelve en d'andere Vorsten moght bedingen.
  - *bijzin*
  - *local*
- Mij gedenkt, als de Ridder Reael noch in Indjen was, dat 'er in mijn gezelschap op den Dam gesproken wert, oft zoo een man zich niet gemaklijk meester van die oorden zoude kunnen maken.
  - *Bijzin*
- Mijn swaegher Cloek mejnde dat hij te vroom was om een verraeder te worden. Waer op Burgermeester Graef dat pas, voeghde, dat men dien naem wel gewoon was te geeven aen de geenen, die sadt oft landt den vijandt leverden, maer niet aen den geenen, die 't voor hun zelve hielden.
  - *bijzin*
  - *elliptische zin*
- Daerentussen hebben zoo veele, zelfs deftighe ende vroomme Kaizeren, geen been gevonden in 't bezit des rijx,
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Dat UE in lange niet van Tacitus vernoomen heeft, komt ten deele bij ons rotsen toe.
  - *bijzin*



618 (1634)

- Ujt den ooghe, ujt der harte. [...] Zoo kort van onthoudt ben ik niet.
  - *hoofdzin*
  - *inversie*
- Dan ik duchte, dat het geluk zoo goed niet is
  - *bijzin*
- ende 't schijnt mij wat op te krimpen, mits de loopmaeren geen vermaen daer af maeken.
  - *bijzin (conditioneel)*
  - *Local*

622

- Ik ben nu antwoordt op twee brieven, aen haer, ten achteren. Wil daarom geen quaedt betrouwer worden, ende borghe oft verghe veel eer, UE hiermeê den derden.
  - *Hoofdzin*
  - *Local*
- Meene dat hij de heughenis noch goed heeft, ende milt genoegh zijn zal, om niet alleen, te verhaelen 't geen hem van dit treurspel, maer ook van andere omstandigheden dier geweldenarije, magh indachtigh wezen.
  - *bijzin*
  - *infinities*
- UE, bevroed ik wel, zal dit, op geen' stel en sprong, konnen beschikken.
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *local*

623

- Wijders verwachtte dat UE niet alleen Joffre moeder van Erp ende Oom de Wael, maar ook den maekelaer L'Hermite zal aenspreken, volgens mijn schrijven van gister.
  - *bijzin*
  - *niet alleen, maar ook*

624

- Dat de Prins, deezen zoomer niet te velde zoude gaen, was mij, te vooren door de ooren gewaejt
  - *bijzin*
- De voorslaeghen van nieuwe schattingen zijn ook geen teken, dat men denkt kleene kosten te maeken.
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Nu, wij moeten den wondtheeler, met het zeer laeten bewerden, ende oft wij schoon met de rug tegens 't hoogher boordt aendringen, 't schip helt er niet te minder om.
  - *hoofdzin*
- Een inzicht, 't welk ook de betrachtning zijner Door<sup>1</sup> is, doet mij 't verdrag met Vrankrijk niet ontijdigh achten.
  - *hoofdzin*
  - *local*

- De toeleg van Bethlem Gabor, moet, dunkt mij, al wortels gehad hebben, die noch niet ujtgeroijt oft verrot zijn.
  - *betrekkelijke bijzin*
- Doch laete mij voorstaen, dat het daer noch zoo klaer niet is, oft het een' dujf gelezen had.
  - *bijzin*

629

- De Wijk lejdt immers zoo verre van Mujden niet, oft mijn voorgaende en is 'er over lange geweest.
  - *balansschikking*
- Maer 't moet 'er wel drok zijn, dat 'er niet een letterken voor ons ujt vallen magh.
  - *bijzin*
- Want, van luijgheit dar ik niet denken
  - *hoofdzin*
  - *inversie*

632

- Oude Maj is noch niet ujt, en alles hier op zijn groenste.
  - *hoofdzin*
  - *balansschikking*

635

- Ende is te vertrouwen, dat wij, in dien gevalle, voortaan niet alleen de stralen van dat doorhelder vernuft, maer ook krachtighe werking van de zelve verneemen zullen.
  - *niet alleen, maar ook*
  - *bijzin*
- Maer, deze week, zal 't niet wel vallen willen, om dat mijn swaegher Cloek on op de Beemster genoodt heeft.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*

639

- 't Waer misschien niet quaedt geweest, hadd'ik een versch deel van de Historien bij s' vander Kindert kunnen over schikken.
  - *zijn*
  - *hoofdzin*

643

- mij verwondert grootelijx [...] dat ik niet een letter dienaengaende van mijn swaegher Cloek verneem.
  - *bijzin*

644

- ons zal zeer lief zijn dat UE [...] hier verschijn[t] op zaterdaeghe tegens den middagh; zo 't niet zijn kan op donderdagh of vrijdagh.
  - *bijzin*

- Van mijnen neeve heb ik geen schrijven.
  - *local*
  - *hoofdzin*
  - *inversie*

646

- Maer 't spel is onvolmaekt geweest, bij mangel van UE jeghenwoordigheid. Doch UE naem heeft 'er niet gemangelt.
  - *hoofdzin*

648

- Evenwel, zijnde op eergister ten eeten bij mijnen swaegher Bartelottj, in de Bijdelmeer, verstond ik de gelegenheit, doch niet zoo volkomentlijk, als ujt UE schrijven.
  - *bijwoordelijke bepaling*
- UE gelieve ook eens te denken om de lijfrenten, die nojt hier ovoren dus lange plaghten te verbejden. 'T welk nochtans geen swaerigheid is
  - *local*
  - *hoofdzin*
- als UE ende Joffre moeder van Erp slechts weeten dat ik ze niet ontfangen heb, om zulk misverstandt voor te komen, als ik een met frere N Hasselaer [...] gehadt hebbe.
  - *bijzin (dat ik ze niet ontfangen heb)*

650

- Mij verlangt ende zal lusten te hooren, dat mijn' boodschap niet vruchteloos vallen zal.
  - *bijzin*
- Dies verdiende geen dankzegging: immers zoo luttel als die voor 't onthael hier ontfangen.
  - *hoofdzin*
- Ende om dat de Schippers daer niet marren willen, zoo gaat het brengloon 2 stujvers hier nevens.
  - *bijzin*
- Praegh daertegens zacht ijets, maer magh de schaede, gelijk UE zejdt, niet opweghen, alzo 't onsterk ende onsterklijk is.
  - *hoofdzin*
- Mijn papier ende tijdt ontschieten mij, zulx meer niet zeggen kan, dan dat blijft ...
  - *bijzin*

653

- Te dien ejnde zeker niet, had ik, Roel den brief gegeven, maer met geloof dat hij voor zevenen aen de poort zoude zijn, ende UE aldaer mijn schrijven behandighen.
  - *hoofdzin*
  - *inversie*
- UE denke vrij, dat de pais niet te maeken zal wezen, 't en zij UE met het zelfste geszelschap ons komt bezoeken
  - *bijzin*
- Ende zoo het niet voor den naesten geschieden kan, zullen zoo lang gedult neemen.
  - *conditionele bijzin*

- Ik zeyd'hem [Bartelottj] van 't geschreven boexken dat men houdt voor 't werk van Hopperus: dat ik het had, maer 't Amsterdam, ende over zulx hem quaelijk daer aen helpen kon; maer dat UE geen' swaerigheid maeken zoude 't haere hem te leenen voor luttel daeghen.
  - *bijzin*
  - *local*

655

- 't Valt al wat te hardt, dat UE geen ander berouw toont, nocte boete denkt te doen voor de zonde van 't rugwaerts keren
  - *bijzin*
  - *local*
- Is 'er noch plaets voor gebeden, UE ontzeg ons die eere niet.
  - *hoofdzin*
- Wel bevroed ik d' onbetaemlijkheit van UE ouwders te misnoeghen: maer 't behoort op eenen dagh of twee niet te steeken, zoo mij dunkt
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Ondertussen bedancke UE voor de tijdingen ujt het legher, al zijn ze niet smaekelijk.
  - *bijzin*
  - *local*
- Dan ik had wel getwijfelt, dat de vijandt, zoo sterk te paerde, ons geenens ujtstel verleenen zoude
  - *bijzin*
  - *local*

665

- Dies hebbe niet, dan UE te danken voor de vlijt door s<sup>f</sup> Verkindert gedaen bij den rentm<sup>f</sup>
  - *niet als niets*
  - *hoofdzin*

666

- Edeler banketten, kan men niet toerusten, dan de geene, daer UE ende Joffre zuster gelieft heeft zoo vierigh een blijk haerder genegenheit tot onze waerde panden, op te schaffen.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*

667

- Bij mijnen laesten heb ik UE bedankt [...] voor de goede geneghenheit t'onswaerts, bewezen in 't onthaelen ende bevrundlijken onzer lieve panden, die niet alleen elk een anderons, maar een overons zijn.
  - *betrekkelijke bijzin*
  - *niet alleen, maar ook*

668

- Men weet, zeit men, wanneer men ujt gaet, niet wanneer men zal t'hujs komen.
  - *hoofdzin*

670

- Dingen daer ik veel staets op gemaekt had, ontschieten, andre, daer ik niet op gegist was, vallen toe.
  - *betrekkelijke bijzin*
- Maer de H. Markgraef, noch niet bekomen ujt een koortse, is weder ingestort
  - *bijwoordelijke bepaling van gesteldheid*
- doch [hij] loopt geen gevaer van den lijve, zoo men zejdt.
  - *local*
  - *hoofdzin*

672

- De H. Marquis d'Aijtona houdt [...] dien schijn om 't hof te schuwen, ende zich met geene zaeken van verlank te moeijen.
  - *local*
  - *bijzin*
- Indien wij deze ende de naestkomende weeke geen afscheidt op 't hoofstuk onzer zaeke verwerven, zullen 't vervolgh moeten aen eenighen vertrouwling bevelen
  - *conditionele bijzin*
  - *local*
- ['t verstellen der wethouderen in mijnen bedrijve], 't welk men mejnt [...] niet te veel kosten en tijds zal aenhebben.
  - *bijzin*
  - *local*

693

- De godsvrucht zal daerentussen niet heel stilstaen
  - *hoofdzin*

697

- Mijn Neef Dirk Hasselaer, daer om aen gesproken, zal (acht ik) niet weigheren 't zelve van zijnen schoonvaeder t'ontbieden.
  - *hoofdzin*

700

- 'T schijnt vremdt, dat 'er geen tijding van 's Prinssen toght komt.
  - *bijzin*
  - *local*
- Doch zoo zijne Doorl. tot Brabandt in gerukt is, zullen misschien de boden niet wel vejligh over wegh kunnen
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
- zonder groot geleij, dat niet t'aller stonde geleghen komt
  - *betrekkelijke bijzin*

- Den wijn hebben noch niet ontvangen.
  - *inversie (met ellips)*
  - *hoofdzin*

703

- 'T is waer dat ik daer toe, en vorder geprikkelt word, bij eenen Latijnschen brief van den 27en, heden ontvangen, niet geplaatsteekent
  - *local*
  - *bijwoordelijke bepaling van gesteldheid*
- en zoo dujsterlijk onderschreven, dat ik ujt geenens twijfel geraeken kan van wien hij komt
  - *bijzin*
  - *local*

707

- Mij benieuwt, dat UE niet nieuws heeft
  - *bijzin*

709

- Ujt S<sup>r</sup> vander Wijen hooren wij, dat de maer van Naemen zoo goedt niet is.
  - *bijzin*
- Ujt mijnen swaegher Hasselaer verstonden wij nochtans, [...] dat de Burghvooght dier plaetse [...] misnoeght is, ende zijnen sterker op 't slot niet laeten wil.
  - *bijzin*
- Maer alles loopt van geen leijen dak af, als men gewaent had.
  - *local*
  - *hoofdzin*
- Ook lujdt de Fransche verklaering, dat die M<sup>t</sup> niet voor heeft Brabandt te beheeren
  - *bijzin*
- Altijds dat wij Fransch zouden werden, geloof ik noch in lange niet
  - *inversie*
  - *hoofdzin*

711

- UE placht geen swijgher te wezen, in zulke gelegenheit.
  - *local*
  - *hoofdzin*

712

- Het aenteekenen ende noch niet verbeurt maeken der Spaensche goedren in Vrankrijk, vind' ik gerijmt.
  - *local*
  - *hoofdzin*
- Maer zoo de Spaenschen dit bedrijf voor geen' vredebreuk neemen, [...] zij moghen wel houden dat de pais noch dujrt als de Franchojs hun van alle zijden in 't landt zal vallen.
  - *local*
  - *conditionele bijzin*

714

- Dat de tijdingen, die men alsoch heeft, niet veel te oordeelen geeven van de uytkoomst der zaeken, zie ik ujt schrijven van mijnen swaegher Schujl.
  - *bijzin*

715

- Quellen mij zinkingen van kaekelzucht, UE gelieve 't te vergeeven, aen den geenen die ze gaedert, om dat hij ze daeghelijx niet loozen kan ter Borze en op den Dam.
  - *bijzin*
- Maer dat wij zoo strijdende maeren krijghen, [...] zoude mij bevremden, hadd'ik mijn zalighe moeder niet hooren vertellen [...]
  - *conditionele bijzin*
  - *inversie*
- doch ken ze [de plaets] niet dan bij gissing
  - *hoofdzin*
- zoo daer Heirkraft (een legermacht) ontrent waer, 't kon niet verhoolen
  - *hoofdzin*
- Waer ujt te scheppen staet, dat de zaek noch veele voeten in d'aerde zouw hebben, ende alzoos alles van geen leijen dak afloopen.
  - *bijzin*
  - *local*
- Om landen, vol van welbewande steden op een bot te bemeestren, zie ik noch niet anders dan dat men ze verwoesten moest
  - *hoofdzin*
  - *inversie*
- Mij verwondert [...] dat de Heeren van Amsterdam niet maeken stips ende zekerlijk verkundschapt te zijn, van 't geene dat 'er omgaet.
  - *bijzin*
- Zulke kosten, mijns bedunkens, zouden niet ijdel zijn
  - *infinitief*
  - *hoofdzin*
- 't Geldt zeker geen kleentjen: een' groote kreuk, ten besten oft ten arghsten, moet de uytkoomst, aen 's lands zaek geeven.
  - *hoofdzin*
  - *local*
- De Burgermr Vlaeming, zal, meen ik, UE niet heelen 't geen de Raadspensionaris ujt Parijs schrijft.
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Want heel goed schrijfs is hij (zwager Hasselaar) zelf niet.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
  - *zijn*
- denkende van de aertsche Goden, gelijk van den hemelschen, dat zij weeten hoe men 't aenleggen moet, al komt het met ons begrip niet over een.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*

716

- Zoud' het ons, als de dingen zoo stonden, niet wel geleeken hebben zoo goed'koop van de vreijsheit te schejden?
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
- Koopt ghij geen glas? zeggen de jongens.
  - *local*
  - *hoofdzin*

717

- Onvermaekelijke maeren, laeten daerom niet aengenaem zijn, als zij van UE handt komen.
  - *hoofdzin*

718

- Van inval der Franchojzen tot Walslandt, geen tijding altoos
  - *local*
  - *elliptische hoofdzin*
- Men heeft over een' wijle 600m gl van Antwerpen nae 's vijands legher gezonden, met voorwenden dat het inkomend er geldtmiddelen, mits de beweeghenissen aldaer, zijnen gank niet gaen kon.
  - *bijzin*
- 'T zoude zeker 't eerst niet wezen
  - *hoofdzin*
  - *zijn*
- Wijders moeten [zij: de bovengeroerde plaatsen] geen kleene dooren in 's vijands voet zijn.
  - *local*
  - *hoofdzin*
- Die 50m man' des koninx van Hongarien, zullen geen 20m blijven
  - *hoofdzin*
  - *local*
- [de troepen] die op 30m begroot werden, ende niet blijven boven 6 oft 8m nu 't 'er toe komt.
  - *hoofdzin*
- Want in Lottringen zijn steden te belehren, d'ontzeters niet verre
  - *local*
  - *hoofdzin*
- ende kan men dan 't heir niet t'elken maele in een versche wejde brengen
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
- 'T is waer dat de vrede met Saxen ons geen goedt zal doen
  - *local*
  - *bijzin*
- Vrankrijk zal Lottringen niet slaeken
  - *hoofdzin*
  - *infinitivus*



- Dies dunkt mij dat [...] alle verleden [...] niet dan een voorspel der genaekende bijsterheden geweest is.
  - *niet als niets*
  - *bijzin*

720

- zorghe dat wij niet mis dobbelen zullen
  - *bijzin*
- Van d'Engelsche verklarung weete niet te oordeelen, dan dat 'er ijert anders moet achter zijn
  - *niet als niets*
  - *hoofdzin*

726

- Hadde UE niet al begost schrijftraegh te werden voor 't eindighen van Tacitus, ik zoude gewaent hebben, dat ik zulx met mijn spoeijen verdient hadde.
  - *inversie*
  - *conditionele bijzin*
- onklaere, om dat men des noch niet eens is
  - *bijzin*
- om dat het werk verbleeven is aen de Gezanten, die maght hebbende om 't zelve te klaeren, [het] niet ongeklaert laeten zullen
  - *betrekkelijke bijzin*
- Maer zeker UE moet wel ten tanden toe bedoven in bezigheit steeken, dat 'er niet een regheltjen, tot bewijs van gedaghtenis aan UE wordt, ujt vallen magh.
  - *moghen*
  - *conditionele bijzin*
- Voor dezen hebben wij UE gebeden met zuster, frere en ma soeur van Erp, nevens moeder van Erp, over te koomen, ende niet konnen verwerven.
  - *hoofdzin*

729

- Die van Bylandt had ik gehoort, maer niet aangenomen tot toen toe.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*

733

- Ik heb nu reeds een goet deel Historie, op deze wijze geschrabbelt: ende voor Mostaert geen' zorghe, oft hij en zal 'er door geraeken.
  - *balansschikking*
  - *hoofdzin*
- Zij hebben in lange geen gelt ontfangen
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Als men hun zejdt dat zulx hier te lande geen' wijz' is
  - *bijzin*
  - *local*

- Zoo de handel van bestandt geen andren grondt heeft, dan 't zeggen dat burghermeester Oetjens een der gemachtighden is, zorgh' ik dat er luttel op te staen zij.
  - *conditionele bijzin*
  - *local*
- Mij is lief dat frere van Uffelen mijns niet behoeft voor het nieuwe jaer
  - *bijzin*

736

- Mij aengaende, de grootste maeltijden baeren mij juist de grootste vreugd niet.
  - *hoofdzin*
- Onder 't getal der Gratien, noch boven dat van de Musen, moet, zeydt men, geen zoet gezelschap loopen.
  - *hoofdzin*
  - *local*
- Eevenwel geen' reghel zonder uytzondering.
  - *elliptische zin*
  - *local*
  - *hoofdzin*
- Om UE, niet met woorden alleen, maer ook eenigher wijze met werken te vermaenen tot voortvaeren met de voorgenoome feeste,
  - *bijwoordelijke bepaling*
- Ik heb daer over ook aen mijnen swaegher Kloek geschreven, met aenwijzing van pejlloodt, maer krijghe geen antwoord.
  - *elliptische zin*
  - *hoofdzin*
  - *local*

781

- Maer UE beminde dient 'er voor al bij, die ik zoo swak niet vermoeden kan
  - *betrekkelijke bijzin*
  - *kunnen*
- Maer UE beminde dient 'er voor al bij [...] oft een rejsken als dit, zoo niet te waeghen, te schujte dan en binnen deur, al haere E wel bekoomen.
  - *conditionele bijzin*
  - *local*

782

- Hij is een welbeoordeelt persoon, ende zoude geen kleen behulp moghen vinden aen mijnen Heere de Groot zijnen neeve.
  - *hoofdzin*
  - *local*

785

- De wijn mondt ons zoo wel, dat mijn hujsvrouw op niemands compas dan van UE liever t'zejl zouw gaen, om een' halve aem Rijnschen wijns te bekoomen, zoo UE daer raedt toe weet; zoo niet, om noch een tiersken van den zelven
  - *elliptische zin*
  - *conditionele bijzin*

- want denken daeraen niet genoeg te hebben
  - *hoofdzin*
  - *local*

795

- Mij dunkt dat het mijner penne, schier afgeslooft, niet alleen in 't gewoonlijk werk, maer in briefschrijven
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *local*
- Maer d'uwe wort zeker te makkelijk, zoo 't geen luj heeten magh, oft dat haer een stomheit is aengekomen.
  - *conditionele bijzin*
  - *local*
- Dat UE vreest geen en goeden te vinden verwondert ons
  - *bijzin*
  - *local*
- Zoo de H. Reael de Rampzaeligheden der Verheffinge niet nevens UE kan overbrengen, hij zij verzocht die aen UE te behandighen opdat ik ze met den eersten eens weder zie.
  - *conditionele bijzin*

799

- Den Rijnschen zoek ik niet om de gezontheit, maer om de smaek.
  - *inversie*
  - *hoofdzin*
- Zoude mij daerop verhoovaerdighen, maer, (acharme!) heb 'er niet ejghens aen.
  - *hoofdzin*
- Want de wijn geschonken ter begraffenis van mijn swaegher Kloeks kindt, was op geen eenen dagh te noemen met den kraemwijn, ende scheelde zoo veel als geboorte en doot.
  - *bijwoordelijke bepaling van tijd*
  - *local*

802

- Ende oft het hardnekkigh bleewe; de karrossen passen daer niet op, oft passen 'er op.
  - *hoofdzin*
- Aj lieve vervat de zaek; 't waer zonde dat ze niet voortging
  - *bijzin*
- ende zoo 't op Zaeterdagh niet vallen kan; 't zij dan op Zondagh oft Maendagh.
  - *conditionele bijzin*
- 'T zouw mij eeuwelijk wroeghen, dat zijn' Ed. gestr. niet te verbidden waer tot een etmael ongemax om ons en deze plaats te vereeren
  - *bijzin*
  - *conjunctivus*
  - *zijn*

805

- Onze wijn, hoewel goedt, is zoo rijzende op de tong niet, als die in de ooren.
  - *hoofdzin*

- Mij zal benieuwen oft de Schijnhejligh [...] in dat harde weder, op het t'hujswaertskeeren zoo smeerigh heeft kunnen kallen als op 't herwaerts koomen, dan oft 'er toen geen' ooren voor hem waeren.
  - *bijzin*
  - *local*

806

- ik geene zeekerhejt, nocht van dagh nocht van stonde, wanneer wij de Heeren verwachten zullen.
  - *elliptische zin*
  - *hoofdzin*
  - *local*

807

- 'T is echter rujm zoo lijdelijk, bij oft de Poet den koopman bedorven hadde, om zijn' dochters in plaets van veldthoenderen, met malse (zoo geen malle) woorden te aezen
  - *elliptische zin*
  - *bijzin*
- Belangende den wijn; ik heb hem (mijns weetens) niet gelaekt bij UE
  - *hoofdzin*
- bekenne evenwel, dat mijn swaegher Cloek den staert voor 't volle vat verkoor. Dit is (zal UE zeggen) met den staert steeken. Zeker met dien niet: hij is ujt : ende de ton gaet hiernevens, om, met wat beters daerin, t'onzen hujze bestelt te werden
  - *elliptische zin*
  - *hoofdzin (zeker, met dien steekt hij niet)*

824

- Doch, alzo men nu, in eenighe daeghen, geen' koorts aen haer gespeurt heeft
  - *bijzin*
  - *local*
- Ook zijn wij hier bij geleert, ons niet terstondt het arghste in te beelden.
  - *bijzin*
  - *infinitivus*
- Dan 't vernt zeer, ende is niet lekker, om dat hij (zoo ik achte) volghende mijn' orde, meer de zujverheit, dan de smaek zal gezocht hebben.
  - *hoofdzin*
  - *zijn*
- Dies danken wij UE voor de moeijte, die moghelijk niet vergeefs zal genomen zijn.
  - *betrekkelijke bijzin*
  - *local*
- Hoort UE van den krijgh niet; wij veel min
  - *VI*
  - *hoofdzin*

828

- zulx zij in etlijke etmaelen, tussen dagh en nacht boven 3 oft 4 ujren niet geslaepen heeft
  - *bijzin*
- S<sup>r</sup> Carel heden gins en weder om den artz, die niet gekoomen is
  - *betrekkelijke bijzin*
- UE gelieve een te gedenken aen de lijfrenten, niet om dat er haest bij is, maer op dat ‘er geen misverstandt gebeure
  - *niet dit, maar dat*
  - *bijzin*
- UE gelieve een te gedenken aen de lijfrenten, niet om dat er haest bij is, maer op dat ‘er geen misverstandt gebeure
  - *local*
  - *bijzin*

834

- Doch zoo UE dien niet bekoomen kan, wilde wel dat haer geliefde den wijnkooper Bosman te doen aenzeggen, dat ...
  - *conditionele bijzin*

839

- Heeft onze twijfel geen grondt, zoo gelieve UE ons op morghen oft overmorghen te verwittighen, wat ‘er geschapen zij te vallen van UE herwaertskomst
  - *hoofdzin*
  - *local*

840

- Ik zie wel dat wij dus lang aen onze vinger gemamt hebben, met verlangen nae de koomste van UE en den Heere Vossius, die [...] ons voorts geen’ volle toot behoorden te zetten.
  - *betrekkelijke bijzin*
  - *local*

843

- Eenen maghtighen vijandt te bespringen in zijn voordeel, is meer gezien; maer hem daer ujt te slaen (mijns gedenkens) in lange jaeren niet.
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *elliptisch*
  - *zijn*
- Want de Sax is het veldt quijt; ende ’t krijgsvolk op geen bot, door trappen met den voet, gelijk Pompejus zejde, uit d’aerde op te stommelen.
  - *bijwoordelijke bepaling*
- ende ’t verlies van zoo veel waeghenen, geschuts, en andre krijsnooddrufte, zal lankzaam geboet worden : zulks de steden niet lichtlijk eenigh ontzet kunnen te gemoet zien.
  - *bijwoordelijke bepaling*
  - *local*

844

- Den algemejnen vredehandel, daer de paus op dringt, houd' ik voor een been, daer veel knaeghens aen vast zit: zie ons echter, niet licht door andren wegh, van den droeven dans te raeken.
  - *bijwoordelijke bepaling van gesteldheid*
  - *local*

850

- Onze Arnout is etlijke daeghen wat gequelt geweest met quaelijkhejt in de maeghe, ende noch niet heel vrij daervan.
  - *hoofdzin*
  - *elliptisch*
- De zelfste ongenucht quam heden onzer dochter Susanne over; zoo dat zij te middagh geen maeltijdt hielt
  - *bijzin*
  - *local*
- doch schijnt geen koortse te verneemen
  - *hoofdzin*
  - *elliptisch*
  - *local*
- Mijn hujsvrouw heeft het ook zoo vast niet, als voor de laeste ziekte.
  - *hoofdzin*
- Zoo de sterfte daer niet merkelyk toeneemt, hoopen wij in de naeste week over te koomen.
  - *conditionele bijzin*
- Waere Vrankrijk niet meer daeraen, dan Spanjen, geleghen, lichtlyk dat zij ons te zamen bujten den koop lieten.
  - *VI*
  - *hoofdzin*
- Nu weet ik 't niet.
  - *hoofdzin*
- Oft hij en bood' zijnen vijanden wel wakkerlyk behulpzaeme handt
  - *balansschikking*
  - *hoofdzin*
- niet alleen in 't verborghen, maer in 't oogh der gansche wereldt
  - *bijwoordelijke bepaling*

882

- Wij bedanken UUE over den onverdienden dank voor de arme siere hier genooten, ende teffens over de geene die mij t'uwent geschiedt is: niet min voor de zorghe en vrundschap bewezen aen Aeltjen.
  - *hoofdzin*

886

- 'T is (dunkt ons) ook genoegh: ende dank heb, dit pas (dewijl 'er niet verheughlijx omgaet) d'onvruchtbaerheit dezès oords in 't stuk van tijdingen
  - *bijzin*
- De loopmaeren repten des niet op eergister
  - *hoofdzin*
- Mijn hujsvrouw gebiedt zich op 't hartelijxt aen UE ende Joffre zuster ; ende aen de zelve, met geen' minder geneghenheit, oft toewensch alle hejls van Gode
  - *local*
  - *bijwoordelijke bepaling*

890

- Om Maestricht te tokkelen, dunkt mij de kans ook niet zeer gezien
  - *hoofdzin*
- ende dat hij van Lujk, 't welk de stroom boven slujten kan, niet veel geriefs te verwachten heeft
  - *bijzin*
- Zeker zij zijn ons niet quaelijk te pas gekoomen
  - *hoofdzin*
- dewijl men van te vooren zejde, dat de geneghenheit dier gemente zeer t'onswaerts verkoelt was, indien niet ergher.
  - *conditionele bijzin*
  - *ellips*
- Noch hadde zij liever ijert anders verzuymt, waere de hujsvrouw van H. Vossius niet doodt krank geweest
  - *conditionele bijzin*

896

- De voorwaerden van den overgank der stadt zijn mij zeer welkoom, als noch niet gezien tot hier toe.
  - *bijwoordelijke bepaling*
- Bestandt waer voor ons in 't besonder een' gewenschte zaek; maer oft de Francois al niet heel stips zijne beloften naequam.
  - *bijwoordelijke bepaling*

904

- Ik heb daer bij gevoeght gelijke ordonnantien, noopende de interessen verscheenen op den zelve[n] dagh in 't jaer 1637, ende in dit loopende jaer 1638: alzoo't niet letten kan, dat men zijn Ed. om deze 2 jaeren interes mede aenspreekt.
  - *conditionele bijzin*

### 6.3 Bijlage 3 – Aantal negaties per brief, tweeledig en enkel

Baak	Jaar	Brief No	Tweeledig	Enkel	
		1633	575	0	3
			576	1	2
			577	2	2
			578	0	2
			579	2	2
			584	0	1
			586	2	2
			595	2	1
			596	0	4
			597	1	2
			598	0	0
			599	0	4
			603	1	1
			604	1	5
			605	0	0
		1634	616	0	0
			618	1	3
			619	0	0
			620	0	0
			621	0	0
			622	1	3
			623	0	1
			624	1	6
			627	1	0
			629	1	3
			632	0	1
			668	0	1
			670	0	3
			672	0	3
			693	0	1
		1635	696	1	0
			697	0	1
			700	0	4
			703	0	2
			705	0	0
			707	1	1
			709	0	5
			711	1	1
			712	0	2
			714	0	1
			715	0	12
			716	0	2
			717	0	1
			718	2	11
			720	0	2
			726	1	5
			729	0	1
			733	1	5
			736	1	5
			781	0	2
			782	0	1
		1636	785	0	2
			795	0	4

Aantal brieven:	92
Totaal ontkenningen:	240
waarvan tweeledig:	37
waarvan enkel:	203

634	0	0
635	1	2
639	0	1
643	1	1
644	0	2
645	0	0
646	0	1
648	0	3
649	1	0
650	0	5
652	0	0
653	0	4
655	0	5
665	0	1
666	1	1
667	0	1

799	0	3
802	0	4
805	0	2
806	1	1
807	0	3
824	0	5
828	2	4
829	0	0
834	0	1
839	1	1
840	0	1
843	0	3
844	1	1
850	1	9
882	0	1
883	0	0
886	0	3
890	0	5
891	1	0
895	0	0
896	1	2
904	0	1
905	0	0

1637

1638

Tesselschade	Jaar	Brief No	Tweeledig	Enkel	
		1633	566	0	2
			580	3	0
			587	0	4
			589	0	1
			594	2	4
			606	1	0
		1634	628	1	3
			637	1	1
		1635	719	0	1
		1636	758	0	3
			768	0	0
			778	1	2
			780	0	2
			811	0	1
			845	0	1

Aantal brieven:	15
Aantal ontkenningen:	34
waarvan tweeledig:	9
waarvan enkel:	25



## 6.4 Bijlage 4 – Aantal negaties per jaar per persoon

Baek

Jaar	# Tweeledig	# Enkel
1633	12	31
1634	9	51
1635	8	62
1636	6	47
1637	2	11
1638	0	1

Tesselschade

Jaar	# Tweeledig	# Enkel
1633	6	11
1634	2	4
1635	0	1
1636	1	9
1637	-	-
1638	-	-

